

ÇÜTAM

Kültür Evi Konuşmaları

(ÇÜTAM-KEK)

Cilt 1, Sayı 2

Kasım 2018

İmtiyaz Sahibi

(Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Adına)

Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK

Editör

Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK

Editör Yardımcıları

Nevin MAZMAN – Ahmet AKBAŞ

‘Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Kültür Evi Konuşmaları’ (ÇÜTAM-KEK) başlıklı dergi, ÇÜTAM Kültür Evinde alanında uzman isimler tarafından yapılmış konuşmaların yazılı metinlerinin yer aldığı bir dergidir. Türkoloji başta olmak üzere birçok alana ait yazılar bulunmaktadır. Yılda iki sayı ve elektronik dergi olarak yayımlanacaktır.

Yazışma Adresi: Çukurova Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi Binası, Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 01330 Balcalı, Sarıçam / Adana.

Telefon: 0322-3387118 / 0322-3386084 Dâhili: 2693

İnternet Sayfası: <http://turkoloji.cu.edu.tr/>

E-posta: cutam@cu.edu.tr / cutam2017@gmail.com

E-ISSN: 2651-4133

Facebook: Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi

Değerli okurlar,

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi (ÇÜTAM) Türk edebiyatı, Türk dili, lehçeleri ve ağızları, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları, Türk tarihi, Türk sanatı, halk kültürü alanlarında araştırma ve uygulama çalışmalarını planlamak, bu çalışmalarda işbirliği sağlamak ve yürütmek üzere 1996 yılında kurulmuştu. Kuruluşundan başlayarak değişik etkinlikleri olan Merkezimizin 2002 yılından 2015 yılına değin öncelikli olarak ağırlık verdiği çalışma alanı, Türkolojide ihtiyaç duyulan bir makale veritabanı oluşturmaktı. Bu doğrultuda yürütülen çalışmalarla makale veritabanı yayımlarımız Türkiye’de ve dünyada internet başvuru kaynağı olarak önemli bir ihtiyacı karşılar hâle gelmiştir.

2015 yılından başlayarak Merkezimiz ÇÜTAM Makale Veri Tabanı yayınına devam etmekte ve 2016’dan bu yana Merkezimizin bilimsel dergisi ÇÜTAD’ı yayımlamaktadır. Bunların yanı sıra, Merkezimiz Üniversitenin bilgisini şehre taşıma görevini, bilimle kültürün birbirini tamamlaması ve bilginin paylaşılması gerekliliği anlayışı ile halka açık, haftalık konuşma etkinlikleri ile gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda, Merkezimize tahsis edilen ATO Kısacıkzade Konağı’nda Çarşamba günleri ÇÜTAM Kültür Evi Konuşmaları etkinliği Adana bilim ve kültür hayatına katılmıştır.

9 Haziran 2015’te başlayan ÇÜTAM Kültür Evi Konuşmaları bu gün 112 konuşma olarak hafızalarda yerini almıştır. Katılımcıların soru ve katkılarıyla da etkin bir bilgi alışverişine sahne olan Kültür Evimizdeki toplantılara değişik sebeplerle katılamayan ancak kaçırdıkları için üzülen katılımcılarımızın isteği üzerine facebook sayfamızdan canlı yayın yapılmaya başlanmıştır. ÇÜTAM Kültür Evi katılımcıları sunumların yazılı olarak kalıcı hâle gelmesine ilişkin isteklerini de birçok kez dile getirmişlerdir. Bu istek doğrultusunda Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Kültür Evinde düzenlediği etkinlikleri basılı yayın hâline getirme yolunda önemli bir aşamaya erişmiştir.

Kültür Evinde hem akademi dünyasına hem de genel okura yönelik sunulan konferansların tam metinleri <http://turkoloji.cu.edu.tr/> adresinden yılda iki sayı hâlinde e-dergi olarak Mayıs 2018’den itibaren yayımlanmaya başlanmıştır. Dergide, ÇÜTAM Kültür Evinde, alanında uzman isimler tarafından yapılmış konuşmaların yazılı metinleri yer

almaktadır. Kültür Evi konuşmaları Türkoloji de dahil olmak üzere birçok farklı bilim, sanat, kültür alanına ilişkin konuşmalardır. Türkoloji, tanımını içerisinde kültürü barındırdığı için konuşmalarla farklı alanların bilgilerinin birbirini tamamlaması “Kültür Evi” adını da daha anlamlı kılmaktadır.

Yayına hazırladığımız bu ikinci sayıda ÇÜTAM Kültür Evinde yaptıkları konuşmaların yazılı metinleriyle Yeter Torun Öğretmen, Alper Aytacıoğlu, Hülya Kahyaoğlu, Behice Durgun ve Nesrin Mengi yer alıyorlar. Merkezimize katkıda bulunan yazarlarımıza ve onları ilgiyle takip eden ÇÜTAM katılımcılarına destekleri için teşekkürlerimizi sunarız.

Merkezimizin veri tabanına ve diğer hizmetlerine ulaşmak için; <http://turkoloji.cu.edu.tr/>

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi (ÇÜTAD) için DergiPark bağlantımız; <http://dergipark.gov.tr/cutad>

Ayşehan Deniz Abik

İÇİNDEKİLER

<i>Türkçenin Sözcükte "Ekmek"</i>	5-27
Yeter Torun Öğretmen	
<i>Geçmişten Günümüze Okçuluk</i>	28-38
Alper Aytacıoğlu	
<i>Fen Okuryazarlığı ve Yaşamdaki Kimya</i>	39-57
Hülya Kahyaoğlu	
<i>Türk Sanat Müziği Nağmeleriyle Bir Seveda Yolculuğu</i>	58-68
Behice Durgun	
<i>Selim İleri'nin Kaleminden İstanbul</i>	69-79
Nesrin Mengi	

Yeter TORUN ÖĞRETMEN*

TÜRKÇENİN SÖZVARLIĞINDA “EKMEK”

1. Sözcük Varlığı (Vocabulary)

Bir dilin sözlüksel birimlerinin ve sözlükçesinin tümü; sözlüksel birimlerin oluşturduğu açık dizge (Dilbilim Sözlüğü, 233). Sözcük Varlığı, sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar – ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler- olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir (Doğan, 2004: 7).

Etkin sözcük varlığı (active vocabulary): Kişinin günlük konuşmasında, her konumda ve ortamda kullandığı sözlüksel birimlerin tümü. Konuşurken eğitim düzeyi, ilgi alanlarına bağlı olarak değişiklik gösterir (İmer, Kocaman, Özsoy, 2013:124).

Edilgen sözcük varlığı (passive vocabulary): Kişinin anladığı ancak günlük kullanımda sıkça kullanmadığı sözlüksel birimlerin

* Doç. Dr. - Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı
yturun@cu.edu.tr

tümü. Edilgen sözcüğünün etken sözcüğünün iki-üç katı olduğu belirtilmektedir (İmer, Kocaman, Özsoy, 2013:110).

1.1. Sözcüğünün Önemi

Bir dilin sözcüğü, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutması, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, sözcüğü ve anlam değişikliklerini yansıtmaması, hangi dillerin etkisiyle, ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermesi bakımından önemlidir (Aksan, 2004:11).

1.2. Sözcüğünün Kapsamı

Sözcüğünün içine, bir dildeki bütün sözcükler ve bu sözcüklerle oluşturulan her türlü anlatım kalıpları girer. Sözcüğünün içerdiği öğeler şu şekilde sınıflandırılmıştır (Aksan, 2004: 26-38):

- Temel Sözcüğü
- Yabancı sözcükler
- Deyimler
- Atasözcükleri
- İlişki Sözcükleri (kalıp sözcükler)
- Kalıplaşmış sözcükler
- Terimler
- Çeviri sözcükler.

2. Kültür Nedir?

Türkçe Sözlük'te kültür için verilen anlamlardan ilki "*Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin*" dir.

Maddi kültür çerçevesinde bilim dilinde *flora* ve *fauna* kavramları içinde insan yaşamında etkin olan bitki ve hayvan türleri ele alınmıştır. *Flora* insanın çevresinde yer alan, onun yaşamıyla ilgili bitkileri; *fauna* ise aynı çevrede bulunan ve insanların, bir bölümünden yararlandıkları, özellikle tarım ve hayvancılıkta insanlara yarar sağlayan hayvanları gösteren terimdir (Aksan, 2004: 26).

İnsanı yaşamsal olarak etkileyen unsurlar, maddi kültür unsurlarıdır. Buna göre insan yaşamı için en temel gereksinimlerden birini yeme-içme oluşturmaktadır. Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde toplumların yeme-içme/beslenme kültürleri oluşmuştur. Kuşkusuz Türk kültüründe de beslenme kültürü içinde aklımıza ilk gelen kavramlardan biri “ekmek”tir.

Aydın Köksal, Anadolu insanının başlıca yiyeceğinin *ekmek* olduğunu, *katık* olarak adlandırılan öteki yiyeceklerin ekmeğin yanına “katılan” ikincil önemde nesnelere gibi düşünüldüğünü ifade etmiştir (Köksal, 2003: 106). Türk beslenme kültüründe birincil unsur olarak görülen ekmeğin acaba Türkçenin sözcükteki durumu nedir?

3. Türkçenin Tarihî Dönemlerinde Ekmek Sözcüğü

Divanü Lûgati't-Türk'te

- etmek
- ötmek
- epmek

Tarama Sözlüğü'nde

- etmek

4. Türkiye Türkçesinde “Ekmek”

4.1. Türkiye Türkçesi Ağızlarında “Ekmek”

Ekmek ve ekmekle ilgili sözcüğünün öncelikle Türkiye Türkçesi ağızlarındaki durumunu görmek istedik.

- Derleme Sözlüğü (DS)
- Bölge Ağızlarında Atasözü ve Deyimler'den (BAAD)

4.2. Derleme Sözlüğü'nde “Ekmek”

4.2.1. İsimler

Etmek [etmak, etmeh, etmeyh]: Ekmek. (Darıyeri *Düzce –Bo.; Çayağzı *Şavşat –Ar.; -Ank.)

[etmak]: (Tekeler *Silifke –İç.)

[etmeh]: (Koyundere *Ahıska –Kr.)

[etmeyh]: (*İğdır -Kr)

Epbeyh [epmek (II), eppey]: Ekmek.

Ekmekçi: Çocukların oyun oynadıkları aşıkların toka tarafı.

(-Rz.; -Ar.)

Ekmekcik (I): Küçük, beyaz ekmek.

(Denizli, Beşikdüzü *Vakfikebir –Tr.)

Ekmekcik (II):[→ebegömece] : Kendi kendine yetişen, yemeği yapılan bir çeşit ot, ebegümece.(Isp.; Brd.; Ba., Bo.; Sm.; To.; İç.; Ant.)

Ekmeklik (I): İnek, öküz, manda gibi hayvanların gerdanından sarkan kısım. (Küpesi –Ezc.; Uğurlu *Ermenek –Kn.; Kırıklı *Karaisalı –Ada.)

Ekmeklik (II): Bönlüğü yüzünden başkalarına alay konusu olan adam. (Tr.; *Antakya –Hat.)

Ekmeklik (III): 1. Pişirilen ekmeklerin konulduğu yer. (Denizli, Beşikdüzü *Vakfikebir –Tr.; Çepni *Gemerek, Hacıilyas *Koyulhisar –Sv.) 2. Ekmek koymak için yapılan örme kap. (Gaz.)

Bazlama: [bâzama, bazdamaç, baz-dırma, bazı (I) -2, bazıma, bazımba, bazırma, bazlamaç (I), bazlamba, bazlamaç, bazlambo, bazlanbaç (I), bazlıma, bazlımaç, bazlımba...] Mısır, arpa, darı ve buğday unlarından yapılan mayalı, mayasız, yağlı, yağsız, şekerli, şekersiz, ince ve kalın pişirilen saç ekmeği. (Af.; Uş.; Isp.; Brd.; Dz.; Ay.; İz.; Mn.; Ba., Çkl.; Brs.; Es.; Kc.; Bo.; Sk.; İst.; Ks.; Çkr.; Çr.; Sn.; Sm.; Ama.; To.; Or.; Gr.; Rz.; Ar.; Kr.; Ezm.; Ezc.; Ml.; Ur.; Gaz.; Hat.; Sv.; Yz.; Ank.; Ky.; Krş.; Kn.; Ada.; İç.; Ant.; Mğ.; Krk.; Tk.) (DS II, s.587)

Beze [Bez, bezele, bezi]

1. Yufka açmadan önce, hamurun ayrıldığı topakların her biri, pazı. (Af.; Uş.; Isp.; Brd.; Dz.; İz.; Mn.; Kü.; Nğ.; Kn.; Ada.; İç., Ant.)

2. Küçük yufka ekmeği (Oğuz *Acıpayam –Dz.)

3. Dini bayramlarda çocuklara hayır için dağıtılan yağlı ekmek. (Oğuz *Acıpayam –Dz.)

4. Ekmek mayası. (Çeltek *Yeşilova –Brd.)

5. Yufka (-Brd. Köyleri; Kıbrıs) (DS II, s. 649).

Çomaç [çomah (II), çomak (I), çomar (VII), çomarma]: Yufka ekmeğinin içine peynir veya kıyma konularak yapılan dürüm. (Eber, Dikici *Dinar –Af.; Yakaköy *Gelendost , *Eğridir ve köyleri –Isp.; Devri, Kuşbaba *Bucak –Brd.; Yağcılar, Beydağ *Ödemiş –İz.; *Ermenek –Kn.; Ada.; Civanaylağı *Mersin, *Silifke, Narlı *Mut, *Anamur –İç.; Kışla *Elmalı –Ant.) (DS III, 1264).

Dürüm [durum]: Yufka ekmeğinin içine çeşitli katıklar konularak sarılmış durumu. (Af., Uş; Isp.; Brd.; Dz.; İz.; Mn.; Es.; Zn.; Ks.; Çkr.; Çr.; Ama.; To.; Ezm.; Ml.; Gaz.; Mr.; Hat.; Sv.; Yz.; Ank.; Krş.; Ky.; Nğ.; Kn.; Ada.; İç.; Ant.) (DS IV, 1637).

Sohum [sok (I), sokum, sokumtıkım]: 1. Lokma

2. Yufka ekmekle yapılan dürüm. (Yahyalı *Develi, Karahisar, Hamurcu *İncesu –Ky.; -Ada. İlçe ve köyleri) (DS X, 3657).

Gilik (IV) [gılik, gülük]

1. Sacda pişirilen küçük ekmek, çörek (Çr, Ama., Or., Gr., Ml.; Sv.)

2. Ufak halka biçiminde simit (Nğ.) (DS 6).

Göbüt (IV)

1. Buğday ekmeği (Ks.)

2. Yağlı ekmek (*Kayaş-Ank.)

3. Pişmemiş ekmek (*Bor-Nğ.)

Kömbe [kombe 1,2; kömeç (II), kömpe; könbe; kumpe; kümbe(I)]

1. İki saç arasında ya da külde pişirilen mayasız ekmek. (Af.; Isp.; Dz.; Ay.; Es.; Çr.; To.; Gm.; Ezc.; Mr.; Sv.; Ank.; Krş.; Ky.; Nş.; Nğ.; Kn.; Ada.; İç.; Ant.).

2. Fırında pişirilmiş şişkin, yuvarlak ekmek (Isp.; Gm.; Kr.; Kn.; Ada.)

3. Mayalı ekmek (Af.; Bayburt, Kr.)

4. Yağlı ekmek (Sv.; Kn.).
5. Açılmış yufkaya patetes, kavurma, soğanlı kıyma, haşhaş konularak yapılan sac ya da fırın ekmeği (Brd.; El.; Ml.; Sv.)
6. Süt, yağ ve şekerle yapılan bir çeşit çörek, kurabiye (Hat.; Ada.)
7. Tahin ve mısır unundan yapılan bir çeşit hafif tatlı (Ant.)
8. Baklava (İst.) (DS VIII, 2955).

Yufka [yufga, yufha, yuga, yuha, yuka]

1. İnce açılmış hamurdan yapılan sac ekmeği (Af.; Isp.; Dz.; İz.; Mn.; Ba.; Brs.; Es.; Çkr.; Sm.; To.; Ar.; Ezc.; Sv.; Ky.; Ng.; İç.; Mğ.; Krk.; İç.; Ank.; Kr.; Dy.; Tn.; El.; Ml.; Ng.; Brd.; Ay.; Kü.; Kn.)
2. Börek vb. için açılan ince hamur (Kc.; Sk.; Tr.)
3. Pide (Tr.)
4. Erişte (Kc.) (DS 11)

4.2.2. Birleşik İsimler

Ekmek aşısı [ekmaşı]: 1. Kurumuş ve bayatlamış

ince ekmek dilimlerini soğan, kıyma ya da bulgurla pişirip, üzerine sarımsaklı yoğurt dökerek yapılan bir çeşit yemek.

(-Sm.; Sarı *Merzifon-Ama.; -To.) [ekmaşı]: (Sarı *Merzifon-Ama.; -To. Ve çevresi)

Epbey aşısı [ekmek aşısı]: Doğranmış ekmeğin üzerine yağlı ve yumurtalı su döküp pişirerek yapılan bir çeşit yemek. (İrişli, Bayburt, *Sarıkamış –Kr.)

Ekmekçi çırağı: Aşığın çukur tarafı (-Ng.)

Ekmek dürümü: Pide ya da yufka ekmeğin içine, peynir vb. şeyler konulup büküldükten sonra aldığı şekil. (Ank.).

Ekmeketeği: Sofra (Gaz.)

Ekmekevi: Yemek yapılan ve yenilen oda. (*Safranbolu –Zn.)

Ekmek kapağı: Saç üzerinde

pişirilen ekmekleri çevirmek için

kullanılan tahta araç. (Bayadı –Or.)

Ekmek keları: Kertenkele. (Sücüllü *Yalvaç –Isp.)

Ekmek mendili: İçine yufka ekmeklerinin konulduğu kare şeklinde ve bir metre genişliğinde bez. (Senirkent –Isp.)

Ekmek uması: Ufalanmış ekmeği

yağda kızartarak yapılan bir çeşit yemek. (-Kn.)

4.2.3. Fiiller

Ekmeklemek: Ev halkını, misafirleri doyurmak, onlara yemek çıkarmak (Çavuşbucağı *Silifke-İç.)

Ekmek karıştırmak: Düğünden bir hafta sonra kız evinden el öpmek için oğlan evine gitmek. (*Burhaniye –Ba.)

4.3. Bölge Ağızlarında Atasözü ve Deyimler’de “Ekmek”

Atasözlerinde (BAAD I)

Ekmeği aç a ver, parayı muhtaca ver. (Salman *Akkuş-Ordu)

Ekmeği ekmekçiden al, beş kuruş da üste ver. (*Tirebolu-Gr.)

Ekmeği ekmekçiye pişirt, bir ekmek de fazla ver. (Bt.)

Ekmeği ekmekliden al, bir ekmek noksan olsun. (Ketendere *Akkuş-Or.)

Ekmeğini katığına denk eden aç kalmaz. (*Kuyucak-Ay.)

Ekmeğini kuru yiyeceğine, ayranını duru ye (*Akşehir-Kn.; *Acıpayam-Dz.)

Ekmeğini yediğin adamın çanağına s...maz (Salman *Akkuş-Or.)

Ekmeğin katığı aklıktır. (Salman *Akkuş-Or.)

Ekmeğin kestiğini kılıç kesmez. (*Suşehri-Sv.)

Ekmeği yüzünden yerler. (-Vn)

- Ekmek bezeden, kız anadan. (Ada)
- Ekmek boğazda kalırsa su, su boğazda kalırsa kefen. (-Gaz.)
- Ekmek buldun giriş, iş buldun siviş. (İskeçe-Yunanistan)
- Ekmek buldun ye, dayak buldun kaç. (*Havza-Sm)
- Ekmek bulursan yanaş, kavga görürsen kaç. (*Çameli-Dz.)
- Ekmek çiğnemedi yutulmaz (Çayköy *Niksar-To.; *Harput-El.)
- Ekmek kazanmayan ekmeğin kıymetini bilmez. (Gündüzbey*Yeşilyurt-Ml.)
- Ekmek mayadan, kız anadan (Çanılı *Ayaş-Ank.).
- Ekmek olmayınca yemin olmaz (Hacıabası-Ank.)
- Ekmek pazıdan olur, kuzu koyundan olur. (*Ereğli-Kn.)
- Ekmeksiz eve misafir gelir (-miş). (Çanılı *Ayaş-Ank.; Dost *Sultandağ-Af.)
- Ekmeksiz ev, köpeksiz köy olmaz. (Veysel *Erfelek-Sm.)
- Ekmek ucuz olursa it kıymetli olur. (-Gaz.)
- Ekmek vermez komşu olma. (Çepni *Gemerek-Sv.)
- Ekmek yanığı da başa kakınç olur. (Ada.)
- Ekmek yayanın atıdır. (-Vn.)
- Ekşi hamur, turş ekmek mideni harap eder; yanı koduklu karı evini harap eder. (Vn.)
- Ek tohumun hasını, çekme ekmek (buğday, yiyecek) yasını.
- *El adamın öğüdünü verir, ekmeğini vermez. (Laleli *Fatsa-Or.)
- *El akıl verir ekmek vermez (Gündüzbey *Yeşilyurt-Ml.)

BAAD-II

- Ekmeği evinden al, arkadaşı köyünden. (*Maçka-Tr.)
- Ekmeğin arısını, kömürün irisini, odunun kurusunu marta sakla. (-Nğ.)

Ekmeğin iyisi deneden, yiğidin iyisi anadan olur. (Bayat *Emirdağ –Af.)

Ekmeğin varsa değirmenciye ver. (*Kızılcahamam –Ank.)

Ekmek bezeden, kız tezedden belli olur. (*Silifke –İç.)

Ekmek yiyen kılıcını sallar. (Karıncık *Artova –To.)

BAAD I VE BAAD II’de tespit edilen deyimler:

BAAD I

Ekmeği bütün. (Gaz.)

Ekmeği eteğinde. (Mansurlu, *Feke-Ada.)

Ekmeğim atbaşı, tuzum gözünü kör etsin. (Ezc.)

Ekmeğine kan doğramak. (-Gaz.)

Ekmeğinin tuzu olmamak (-Gaz; Güney *İkizdere-Rz.)

Ekmeğini yemiş, suyunu içmiş. (Güney *İkizdere-Rz.)

Ekmeği saca sıcak sıcak vurmak. (*Gercüş-Md.)

Ekmeği sacın üzerinde yanmak. (*Karakoçan –El.)

Ekmeği şor olmak. (-Bt.; St.) [Şor: tuzlu]

Ekmeği yanından zeytin silker. (-Dz.)

Ekmek attık sacına, yeni geldik ucuna. (Karadere. *Hekimhan –Ml.)

Ekmek haydan, su çaydan. (*Eğridir –Isp.)

Ekmek kalada, it hendekte. (Gaz.)

Ekmek kesesine, su beleş. (Gaz.)

Ekmek (ekmeğini) tatlandırmak. (-Gaz.)

Ekmek tavşan, sen tazı olasin. (Gündüzbey *Yeşilyurt –Ml.)

Ekmekten, aştan kesilmek. (Mahmutören –Or.; -Çkr.)

Urvası benden olmazsa ekmeği küd düşer. (Taşdeğirmen *Çıldır –Kr.)

BAAD II

Ekmeğe meme dedirmek (Civler *Ermenek –Kn.) [birini yaptığı ise pişman et-]

Ekmeğin özüne, güneşin gözüne bakmak. (*Maçka –Tr.)

Ekmeği tuzsuz olmak (Tr.) [Yaptığı iyiliğe karşı nankörlük görmek]

Ekmek ağızda, bıçak boğazda (*Kemaliye –Ezc.)

Ekmek buldun yemeye de dut kaldı geriye. (*Kemaliye –Ezc.)

Ekmek satun, kadın hatun (Sm.) [Kadınlık taslayanlara karşı alay sözü]

Ekmekten olmuş kocakarı (*Acıpayam –Dz.) [Tembel, miskin]

Ekmek yedirmek (Bayat *Emirdağ –Af.) [Ziyafet vermek]

4.4. Güncel Türkçe Sözlük Verilerine Göre (GTS) “Ekmek”**4.4.1. İsimler****Ekmek:**

1. *isim* Tahıl unundan yapılmış hamurun fırında, sacda veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek, nan, nanaşiz
2. İnsanı geçindirecek iş, kazanç
3. Yemek, aş

Ekmekçi:

1. Ekmek yapan veya satan kimse
2. Ekmek satılan dükkan

Ekmekçilik: Ekmek yapma veya satma işi.

Lavaş (Far.)

1. Mayalı hamurdan tandırda pişirilerek yapılan ve yapıldığı yere göre büyüklüğü değişen ince ekmek türü

2. Yufka inceliğinde açılmış uzun sade pide

Pide (Rum.)

Mayalı hamurdan yapılan, isteğe göre üzerine yumurta, kıyma, peynir, pastırma vb. konarak pişirilen, ince, yayvan yiyecek.

Tayın (Ar. Ta'yîn)

1. Asker azığı
2. Asker ekmeği
3. Savaş veya seferberlik dönemlerinde vatandaşlara karneyle dağıtılan

4.4.2. Birleşik İsimler

- Arpa ekmeği
- Çarşı ekmeği
- Çavdar ekmeği
- Dürüm ekmeği
- Ekmek ağacı
- Ekmek ayvası
- Ekmek dolması
- Ekmek kadayıfı
- Ekmek kırıntısı
- Ekmek küfü
- Ekmek mayası
- Ekmek tahtası
- Ekmek tatlısı
- Ekmek ufağı
- Er ekmeği
- Etli ekmek
- Ev ekmeği
- Glüten ekmeği
- Halk ekmeği
- Köy ekmeği
- Kuru ekmek
- kuşekmeği
- Mısır ekmeği
- Saç ekmeği
- Tahinli ekmek
- Tam ekmek
- Tandır ekmeği
- Taş ekmek / ekmeği
- Tava ekmeği
- Tost ekmeği
- Vişneli ekmek
- Yufka ekmeği
- Zengin ekmek

4.4.2.1. Birleşik İsimlerin İlgili Olduğu Alanlar Açısından Tasnifi

Yemek İsimleri

Ekmek dolması: Soğan, maydanoz ve baharat karışımının içi boşaltılmış somun ekmeğe doldurulup pişirilmesi yoluyla hazırlanan bir yemek türü.

Tatlı İsimleri

Ekmek kadayıfı: Yuvarlak küçük pide biçiminde yapıp kurutulduktan sonra yumurtaya bulanıp yağda kızartılan bir tür kadayıfa, ateş üzerinde koyu şeker şerbeti çektirilerek hazırlanan tatlı

Ekmek tatlısı: Ekmekten yapılan bir tatlı türü

Vişneli ekmek: Vişne ve ekmekle yapılan bir çeşit tatlı.

Parça-Bütün İlişkisi

Ekmek kırıntısı: Ekmek ufağı.

Ekmek ufağı: Ekmek kesilirken veya bölünürken dökülen parçacıklar, ekmek kırıntısı.

Nesne İsmi

Ekmek tahtası: Ekmeklik hamurun fırına sürülmek üzere hazırlandığı ve üzerine konulduğu uzun tahta.

Ekmek mayası: Ekmek yapımında hamurun mayalanmasını sağlayan madde.

Katkı Maddesi Bakımından

Etli ekmek: Etli pide

Glüten ekmeği: Şeker hastalığı olanlar için yapılan nişastasız ekmek

Kuru ekmek: Katıksız ekmek

Tahinli ekmek: Mayalanmış hamurun 1-2 santimetre kalınlığında açılıp üzerine şekerlendirilmiş tahinin serilmesiyle elde edilen malzemenin fırında pişirilmesiyle yapılan bir ekmek türü

Tam ekme : Geleneksel mayalama tekniği ile  retilen, kepeği alınmamış ekme 

Zengin ekme :  ine  eşitli vitaminlerin eklendiği, kepeği alınmamış ekme .

Yapıldığı ham madde bakımından

Arpa ekmeği: Arpa unundan yapılan ekme .

 avdar ekmeği:  avdar ve buğday unu karışımından yapılan ekme 

Mısır ekmeği: Mısır unundan hazırlanarak yapılan ekme 

Yer bildirmesi bakımından

 arşı ekmeği:  arşıda satılan, has undan yapılmış ekme  t r 

Ev ekmeği: Evde kullanılan fırınlarda veya tandırlarda mayalı hamurdan yapılan ekme 

K y ekmeği: Tandır, sac, fırın vb.nde pişirilen bir pide t r  veya somun

Ama  belirtmesi bakımından

D r m ekmeği: D r m yapmakta kullanılan ekme 

Tost ekmeği: Tost yapmada kullanılan ekme 

Kazan -kazanan ilişkisi bakımından

Er ekmeği: 1. Kocanın getirdiği ekme , 2. Sahur yemeği

Hitap ettiği kitle ve ekonomik bakımdan

Halk ekmeği: Belediyelerce indirimli fiyata satılan ekme 

Pişirme yeri bakımından

Taş ekme  / ekmeği:  i taş d şeli fırında pişmiş olan ekme 

Sac ekmeği: Mayalanmış hamurun oklava ile daire şeklinde a ılıp sac  zerinde pişirilmesiyle elde edilen ekme 

Tandır ekmeği: Tandırda pişirilen ekme .

Tava ekmeği: Tavada pişirilen ekme 

Biçim bakımından

Yufka ekmeği: Pideden daha ince açılan bir çeşit ekmek

4.4.3. GTS'te Yer Almayan Ekmek Türleri

Alman ekmeği	Ruşeymli ekmek
Amerikan ekmeği	Sandviç ekmeği
Cabata ekmek / ekmeği	Şampiyon ekmek
Göçmen ekmeği	Tam buğday ekmeği
Kepekli ekmek	Taş değirmeni ekmeği
Mini ruşeymli	Tıbbi ekmek
Minik fındıklı ekmek	Tost ekmeği
Normal ekmek	Trabzon ekmeği
Pita ekmeği	Tuzsuz ekmek
Roll ekmek	Yulaflı ekmek

Cabata [ciabatte (terlik)]ekmek / ekmeği: Bir tür İtalyan ekmeği.

Roll ekmek: Küçük ekmek

Pita / pitta ekmeği: Arap ekmeği, Lübnan ekmeği veya Suriye ekmeği olarak da bilinir.

4.4.4. Terimleşen Birleşik İsimler

GTS'te yer alan birleşik isimlerden 4'ü bitki bilimiyle ilgili terimlerdir. Bunlar:

- Ekmek ayvası
- Ekmek ağacı
- Ekmek küfü
- Kuşekmeği

Ekmek ayvası *isim, bitki bilimi* Gevrek ve sulu bir tür ayva
Ekmek ağacı *isim, bitki bilimi* Dutgillerden, sıcak ülkelerde yetişen, bol meyve veren, yaprakları beş veya yedi parçalı, çiçekleri küçük bir ağaç (Artocarpus incisa)

Ekmek küfü *isim, bitki bilimi* Ekmek, peynir vb. besinler üzerinde doğal olarak gelişen asklı mantar (*Penicillium crustaceum*)

Kuşekmeği *isim, bitki bilimi* Turpgillerden, çorak yerlerde yetişen, beyaz veya mor çiçekli, eskiden hekimlikte kullanılmış olan otçul bir bitki, çobandağarcığı (*Thlaspi*)

4.4.5. GTS'teki Deyimler

- Aklını peynir ekmekle yemek
- Ekmeği dizinde
- Ekmeğinden etmek
- Ekmeğinden olmak
- Ekmeğine göz koymak (dikmek)
- Ekmeğini çıkarmak
- Ekmeğini kana doğramak
- Ekmeğini kazanmak
- Ekmeğini taştan çıkarmak
- Ekmeğini yemek
- Ekmek düşmanı
- Ekmek elden su gölden
- Ekmek kapısı
- Ekmek kavgası
- Ekmek kaygısı
- Ekmek parası
- Eli ekmek tutmak
- Peynir ekmek gibi
- Soğan ekmek
- Tuz ekmek düşmanı
- Tuz ekmek hakkı

- (birinin) ekmeğine yağ sürmek
- (birinin) ekmeğiyle oynamak
- (birinin) kanına ekmeğe doğramak
- ... fırın ekmeğe yemesi lazım

4.4.6. GTS'teki Atasözleri

- Açın gözü ekmeğe teknesinde olur.
- Açın koynunda (karnında) ekmeğe durmaz (eğleşmez).
- Ağaç yeşert meyve getirsin, oğlan büyüt ekmeğe getirsin.
- Baba (evlat, oğul) ekmeği zindan ekmeği, koca (er) ekmeği meydan ekmeği.
- Buğday ekmeğin yoksa buğday dilin de mi yok?
- Ekmeği ekmeğe ver, bir ekmeğe de üste ver:
- Ekmeğin büyüğü, hamurun çoğundan olur.
- Ekmeğini ekmeğe ver, yarısını yerse helal olsun.
- Ekmeğe aslanın ağzında.
- Ekmeğe istemez su istemez.
- Ekmeğe oynayanın ekmeğiyle oynanır.
- Ekmeğten kaşık olur ama her yoğurdun hakkına değil.
- Er ekmeği er kursağında kalmaz.
- Er ekmeği, meydan ekmeği.
- Er olan ekmeğini taştan çıkarır.
- Et ne kadar arık olsa üstüne ekmeğe yaraşır.
- Gâvurun ekmeğini yiyen gâvurun kılıcını çalar.
- Herkesin hamuru ekmeğine göredir.
- Komşu ekmeği komşuya borçtur.
- Köpek ekmeğe veren (yediği) kapıyı tanır.
- Sana taşla vurana sen aşla (ekmeğe, pamukla) var (dokun).

- Toprağı işleyen, ekmeği dişler.
- Tuz ekmek hakkını bilmeyen kör olur.
- Umut, fakirin (garibin) ekmeğidir.
- Yiğit ekmeğiyle yiğit beslenir.

4.5. KONU / KAVRAM ALANLARINA GÖRE ATASÖZÜ VE DEYİMLERİN TASNİFİ

BAAD I ve BAAD II ile GTS'te tespit edilen atasözü ve deyimler kavram alanlarına göre değerlendirildiğinde genel olarak şu başlıklara ulaşılmaktadır:

Geçim / Kazanç / Para

- El adamın öğüdünü verir, ekmeğini vermez.

(Laleli *Fatsa-Or.)

- El akıl verir ekmek vermez

(Gündüzbey *Yeşilyurt-Ml.)

- Ekmek kapısı
- Ekmek parası
- Ekmeğini kazanmak
- Ekmeğini yemek

Hak

- Tuz ekmek hakkı
- Tuz ekmek hakkını bilmeyen kör olur.

Mücadele / Çaba

- Ekmek kavgası
- Ekmek kaygısı

Nankörlük / Değerbilmezlik / Bencillik / İşe Yaramazlık / Tembellik

- Ekmeğinin tuzu olmamak (-Gaz; Güney *İkizdere-Rz.)
- Ekmeği şor olmak. (-Bt.; St.) [Şor: tuzlu, nankör olmak]
- Ekmeği tuzsuz olmak (Tr.) [Yaptığı iyiliğe karşı nankörlük görmek]
- Ekmekten olmuş kocakarı (*Acıpayam –Dz.) [Tembel, miskin]
- Ekmek düşmanı
- Tuz ekmek düşmanı
- Ekmeği dizinde
- Ekmek elden su gölden

Yetkinlik

- ... fırın ekmek yemesi lazım
- Ekmeğini çıkarmak
- Ekmeğini taştan çıkarmak
- Eli ekmek tutmak
- Ekmeğini katığına denk eden aç kalmaz.(*Kuyucak-Ay.)

Düşüncesizlik / Mantıksızlık

- Aklını peynir ekmekle yemek

(Kaçınılmaz / Zorunlu) İyilik

- (birinin) ekmeğine yağ sürmek

Ucuzluk / Bolluk / Çokluk

- soğan ekmek

- peynir ekmek gibi

Yerindelik / Uygunluk

- Ekmeği aç ver, parayı muhtaca ver. (Salman *Akkuş-Ordu)
- Ekmeği evinden al, arkadaşını köyünden. (*Maçka –Tr.)

Uzmanlık / Güvenilirlik

- Ekmeği ekmekçiden al, beş kuruş da üste ver. (*Tirebolu-Gr.)
- Ekmeği ekmekçiye pişirt, bir ekmek de fazla ver. (Bt.)
- Ekmeği ekmekliden al, bir ekmek noksan olsun. (Ketendere *Akkuş-Or.)

Değer / Değerbilme / Vefa

- Ekmeğini yediğin adamın çanağına s...maz. (Salman *Akkuş-Or.)
- Ekmek kazanmayan ekmeğin kıymetini bilmez. (Gündüzbey*Yeşilyurt-Ml.)
- Ekmek vermez komşu olma. (Çepni *Gemerek-Sv.)

Yetinmeme / Açgözlülük

- Ekmek buldun yemeye de dut kaldı geriye. (*Kemaliye –Ezc.)

Zamanlama

- Ekmeği saca sıcak sıcak vurmak. (*Gercüş-Md.)

Güç

- Ekmeğin kestiğini kılıç kesmez. (*Suşehri-Sv.)
- Ekmek yiyen kılıcını sallar. (Karıncık *Artova –To.)

Görünüş

- Ekmeği yüzünden yerler. (-Vn)

Esas / Öz / Temel

- Ekmek bezeden, kız anadan. (Adana)
- Ekmek mayadan, kız anadan. (Çanılı *Ayaş-Ank.)
- Ekmek pazıdan olur, kuzu koyundan olur. (*Ereğli-Kn.)
- Ekmeğin iyisi deneden, yiğidin iyisi anadan olur. (Bayat *Emirdağ –Af.)
- Ekmek bezeden, kız tezedden belli olur. (*Silifke –İç.)
- Ekmeğin özüne, güneşin gözüne bakmak. (*Maçka –Tr.)

Kötülük

- Ekmeğine kan doğramak. (-Gaz.)
- (birinin) ekmeğiyle oynamak
- (birinin) kanına ekmek doğramak
- Ekmeğinden etmek
- Ekmeğine göz koymak (dikmek)

İşbilirlik / Kurnazlık

- Ekmek buldun giriş, iş buldun siviş. (İskeçe-Yunanistan)
- Ekmek buldun ye, dayak buldun kaç. (*Havza-Sm)
- Ekmek bulursan yanaş, kavga görürsen kaç. (*Çameli-Dz.)

Beceriksizlik

- Ekmeği sacın üzerinde yanmak. (*Karakoçan –El.)

Çıkar / Bencilik

- Ekmek kesesine, su beleş. (Gaz.)

Amaç / Hedef

- Ekmek tavşan, sen tazı olasın. (Gündüzbey *Yeşilyurt – Ml.)

Caresizlik / Maduriyet / Yoksunluk

- Ekmekten, aştan kesilmek. (Mahmutören –Or.; -Çkr.)
- Ekmeğinden olmak
- Ekmeğini kana doğramak

Tedbir

- Ekmeksiz ev, köpeksiz köy olmaz. (Veysel *Erfelek-Sm.)
- Ekmeğin arısını, kömürün irisini, odunun kurusunu marta sakla. (-Nğ.)

Tedbirsizlik

- Ekmeksiz eve misafir gelir (-miş). (Çanlı *Ayaş-Ank.; Dost *Sultandağ-Af.)

Eksiklik / Bahane

- Ekmek yanığı da başa kakınç olur. (Ada.)

Pişmanlık

- Ekmeğe meme dedirmek (Civler *Ermenek –Kn.) [birini yaptığı ise pişman et-]

Risk Alma / Çabalama / Zorluk

- Ekmek ağızda, bıçak boğazda (*Kemaliye –Ezc.)
- Ekmek aslanın ağzında.

Cömertlik

- Ekmek yedirmek (Bayat *Emirdağ –Af.) [Ziyafet vermek]

İlişki Sözleri (Kalıp Sözler) / Kalıplaşmış Sözler

- Ekmek çarpsın.
- Ekmek Kur'an çarpsın.
- Ekmek musaf çarpsın.

4.6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sözvarlığımız içinde gerek ağızlarda gerekse ölçünlü Türkçede çok sayıda doğrudan ya da dolaylı olarak ekmekle ilgili söz olduğu görülmektedir.

Atasözü ve deyimlerdeki *geçim, hak, mücadele, bencillik, kötülük, yetkinlik, beceri, beceriksizlik, iyilik, bolluk* gibi soyut kavramlar, ekmek sözcüğüyle somutlaştırılmıştır. Atasözleri ve deyimlerde o toplum için önemli olan model sözcüklerin kullanıldığı görülür. Bu çerçevede çok sayıda atasözü ve deyimimizde ekmek sözcüğünün kullanılması ekmek kavramının Türk insanı için ne denli önemli olduğunu göstermektedir. İlişki sözlerinde ekmek sözcüğünün kutsal kitapla birlikte anılması, üzerine yemin edilmesi ekmeğe verdiğimiz önemi göstermesi bakımından dikkate değerdir;

ayrıca yerde bulduğumuz ekmeği öpüp yüksek bir yere koymamız da ekmeğe atfettiğimiz kutsallığın bir göstergesidir.

Sonuç olarak beslenme kültürü içinde ekmeğin Türk insanı için yalnızca bir besin kaynağı olmadığını, duygu ve düşünce dünyasındaki birçok kavramın da karşılığı olduğunu görmekteyiz.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan (2004). *Türkçenin Sözcükleri*. Ankara: Engin Yayınevi.

İmer, Kamile & Kocaman, Ahmet & Özsoy, A. Sumru (2013). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Köksal, Aydın (2003). *Dil ile Ekin*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.

DS: *Derleme Sözlüğü* 1-12 (1993), Ankara: TDK Yayınları.

BAAD I, II: *Bölge Ağzlarında Atasözü ve Deyimler I, II* (1996), Ankara: TDK Yayınları.

GTS: *Güncel Türkçe Sözlük* (2017), Ankara: TDK Yayınları/
www.tdk.gov.tr // Erişim tarihi: 25.04.2017.

DLT Dizini (1999): *Divanu Lugati't-Türk Dizini*, Haz: Besim Atalay, Ankara: TDK Yayınları.

Alper AYTAÇOĞLU***GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE OKÇULUK****GİRİŞ**

Okçuluğun insanlık tarihinin en eski çağlarına kadar inen uzun bir geçmişi vardır. Basit el baltalarından sonra, ok ve yayla ilgili buluntular ilk defa Geç Paleolitik çağda (M.Ö 35000-10000) yeni bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Mağara devri insanı için ok ve yay, hem savaş, korunma, hem de yaşamını sağlayan bir av aracı idi. Kısaca gelişimini anlatacağımız okçuluğun tarihçesi, taş devrine kadar gitmektedir. Antik dönem kalıntılarının çoğunda okçuluğa dair izler bulunmaktadır.

Okçuluğun tarihçesi taş devri insanına kadar dayansa da günümüzdeki okçuluğun ilk örnekleri yani ok ve yay kullanılarak yapılan şekline ilk olarak Eski Mısırlılarda rastlanmaktadır. Bundan yaklaşık 5.000 yıl öncesine ait Eski Mısırlılara ait resimler ve buluntularda bu okçuluğun ilk örneklerine rastlanmaktadır.

Okçuluğun kökeninin Asya olduğu, Çin'de gelişen aktivitenin daha sonra 6. yy. Japonya'ya geçtiği de

* Türkiye Okçuluk Federasyonu Teknik Kurul Üyesi ve Milli Takım Antrenörü - Milli Eğitim Bakanlığı, Beden Eğitimi Öğretmeni, aaytacoglu@gmail.com

düşünülmektedir. Çin’de ilk izlerine savaş aracı olarak Shang hanedanı döneminde rastlanan okçuluk, Zhou hanedanı döneminde saraydaki soyluların katıldığı ve müzik eşliğinde yapılan eğlencelerle birlikte müsabaka hâline getirilmiştir. Okçuluk Japonların savaş sanatlarının gelişmesinde önemli bir yer almış ve geleneklerini de çok fazla etkilemiştir. Okçuluğun Asya’daki gelişiminde Türk okçularının payı da büyük olmuştur. Özellikle Atilla’nın akınları sırasında ise okçuluk Avrupa’ya yayılmıştır. Peki okçuluğu, Çinliler mi Mısırlılar mı buldu?

1. Okçuluğu İlk Olarak Kimler Keşfetti?

Kaynaklarda Asya okçuluğunu Çinlilerin icat ettiğini söylemektedir. Çinlilerin baş belası, Türkler dâhil kuzeyli göçebe halklardır. Bin atlı akınlarda çocuklar gibir şen göçebe atlılar, sürekli olarak Çin içlerine akınlar düzenlemekte, Çinlilerin, davarını, malını, karısını, kızını, çocuklarını yağmalayıp gitmektedir. Yıldırım gibi gelip şimşek gibi çakan bu güçlü kuvvetli atlılarla, yerde de baş edemeyen Çinliler oturup düşünür, bu adamlarla uzaktan uzağa savaşılabir miyiz diye İşte sivri akıllı Çinlilerden biri, bir dalın iki ucuna ip bağladı, ipi kısaltınca da ağaç dalı gerildi yay oldu. Gerilen yayda biriken enerji yine ağaç dalından yapılan oku ileriye doğru fırlattı. Yay ağaç dalı, ok ağaç dalı, ip ise kırıktır. Çinliler ok ve yayı buldu da iyi mi etti? Kuzeyli uluslar, buda da ok ile atın süratini birleştirdi daha da büyük tehlike oluşturdular. Haydi bakalım bunda da Çin Seddi yapılsın?

Bu oku, yayı kırıktır bir araya getirerek bir savaş aleti, bir avcılık âleti hâline getirmeyi dünyada ilk icat edenler Çinliler mi? Sanmam. Birbirlerinden binlerce kilometre uzakta olan halklarda da ok ve yay var. Demek ki onların da ok ve yayı icat edecek sivri akıllıları vardır; ancak yine de her bölgede bir ulusun diğerlerine göre, oku ve yayı daha erken buldukları tahmin edilebilir, örneğin, Çinlilerin yanında, Mısırlıların ve Arapların da okçulukta ileri olduğunu kaynaklarda görüyoruz. Elbette okçuluğu en mükemmel hâle getirenler arasında Türkler, muhtemelen Türklerle yan yana yaşayan Moğolları da vardır.

Okçuluğun ilk insanlarda hayatı idame, avcılık ve kendini savunma aracı olarak doğmasının ardından modern yaşamda tekniklerin geliştirilmesi ve kuralların koyulmasıyla bir spor hâline dönüşmüştür.

2. Eski Çağlarda Türklerde ve Diğer Uluslarda Okçuluğun Gelişmesi

Asya'da ok ve yay ile ilgili en eski buluntular Kuzey-Doğuda ve Sibiry'a da ele geçmiştir. Avrupa ve kuzey Afrika'da kullanılan yaylar tek parça ağaçtan yapılıyordu. Oysa Asya yayları kompozit bir yapıya sahipti. Ağaç, yayın iskeletini teşkil etmekteydi, kolların iç ve dış yüzeyleri ise boynuz ve sinir gibi organik maddelerle kaplanmaktaydı. Bu yaylar, Çinlilerin ve Japonların yay yapım tekniklerini birleştirerek, kompozit hâle getirilmişti. Böylelikle yayların, dolayısıyla okların boyları kısalabilmekte, daha uzağa atış sağladığı gibi, at sırtında da rahatlıkla kullanılmaktaydı.

Basit yaylar ağacın cinsi ne olursa olsun kısa süre sonra kurur, esnekliğini yitirerek kullanılmaz hâle gelirdi. Oysa Türk yayı olan kompozit yaylar daha uzun ömürlü; üstün kaliteli ve bakımlı idi. Bu yaylar, iki yüz yıl kullanılabilirdi. Ayrıca yayın gücü ve esnekliği, boynuzla sinir oranı değiştirilerek istenildiği gibi ayarlanabilmekteydi. Bu üstünlükler ise ok ve yayın Asya kavimlerinin yüzyıllar boyunca ellerinden düşürmedikleri bir silah olarak kalmasını sağlamıştır.

Asya steplerinin atlı toplulukları Turanlılardan İskitlere, Perslere, Asurlulara, Partlar aracılığı ile de Sasanilere geçen ve Doğu-İslam dünyasına yayılan kompozit yay, bu milletlerin başarılarında önemli rol oynamıştır.

Tarihte, geniş topraklara sahip ilk önemli okçu millet İskitlerdir. Başarıları, sınırsız bozkırlarda ata binmek ve her yöne isabetli ok atabilen süvarilere sahip olmalarındandır. Savaş taktikleri ilgi çekiciydi. Güçlü düşman birlikleri ile karşılaşınca göğüs göğse savaşmaktansa düşmanı üzerine çekerek okçuların arkada bulunan gurupları saf dışı bırakma esasına dayanmaktaydı.

Ok ve yay Türklerde hâkimiyet sembolü idi. Göktürklerde ok, "tabilik ve cesareti", yay ise "metbu'luk ve üstünlüğü" gösterirdi. Kağanın, idaresindeki boylara ok göndermesi, kuvvetlerini toplayıp yardıma gelmeleri anlamını taşıyordu.

Arap kaynakları Türkleri şöyle anlatıyor; "Türk, vahşi hayvana, kuşa, havadaki hedefe, insana, çömeltilmiş veya yere konmuş hayvanlardan hedeflere, avının üstüne pike yapan kuşlara ok atar. O hayvanını hızlı sürdüğü halde, öne arkaya, sağa ve sola, yukarıya ve aşağıya ok atar. Harici yayına bir ok koymadan, Türk on tane ok atar. Dağdan inerken veya bir

vadinin içine girerken atını haricinin düz yerde sürdüğünden daha hızlı sürer. Düşmanla karşılaşınca başlangıçta geri çekilirler. Bununla beraber çok defa geri dönerler. Fakat düşmanı hücumla tamah ettirdikten sonra vuku bulur. Türk geri döndüğünde ölümcül bir zehir gibidir. Arkasındaki insana önündeki insan gibi okunu isabet ettirir.”

4. Osmanlı Döneminde Okçuluk

Kemankeşlik; Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılan bir okçuluk sporudur. Türkler için okçuluk en eski çağlardan beri var olan bir savaş sanatı olmakla birlikte özellikle Osmanlı döneminde Ortaçağ'dan sonra okçuluk günümüzdeki anlamına kavuşmuş ve ilk kez Osmanlı döneminde spor hâlini almıştır. Okçuluğun spor hâlini alması 15. Yüzyıldan itibaren olmuştur. Bu dönemde yapılan ok meydanlarının okçu yetiştirmek ve spor müsabakaları düzenlemek için kurulması bu spora verilen önemin en büyük göstergesidir.

Okçuluk ilk kez Osmanlı padişahı 2. Fatih Sultan Mehmet döneminde yarışma olarak düzenlenmiştir. 1451-1481 yılları arasında Osmanlı padişahı olan 2. Mehmet zamanında ilk kez okçuluk yarışma kurallarını hazırlamış ve okçuluk için yarışma sahaları yapılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra sultan 2. Mehmet Ok Meydanı diye adlandırılan okçuluk alanını genişletmiş ve yeni düzenlemelerle daha güzel bir hâle getirmiştir.

Tarihsel dokümanlarda en çok dikkat çeken 2 isim Tozkoparan İsmail ve Bursalı Şüca'dır. Tarihsel Osmanlı yayları 800-900 metreye atış yapabilirken şu anki modern yayların bu mesafelere atış yapılabilmesi pek mümkün değildir.

5. Dünyada ve Türkiye'de Okçuluk Sporunun Başlaması

Günümüzde tamamen spor ve eğlence etkinliği olan okçuluk Okçuluk Federasyonlarının kurulmasıyla da spor dalı olarak, resmi bir statü kazanmıştır. Günümüzde okçuluk sporuna gönül vermiş ve uluslararası müsabakalarda bu sporu icra eden birçok sporcu bulunmaktadır. Okçuluk ilk kez 1904 Yaz Olimpiyatları'nda olimpiik programa alınmış, 1972'den beri aralıksız olarak programlarda yer almaktadır.

1931 yılında 7 ülkenin katılımıyla Polonya'nın Lwow kentinde Uluslararası Okçuluk Federasyonu kurularak (World Archery) dünya okçuluğunun temelleri atılmıştır. Merkezi İsviçre'nin Lozan kentinde olan Uluslararası Okçuluk Federasyonu'nun bugün 157 üyesi vardır. Türkiye 1955 yılında

16. üye olarak bu Federasyona katılmıştır. 2005 yılında yapılan seçimler sonucunda Türkiye Okçuluk Federasyonu eski başkanı Prof. Dr. Uğur Erdener Uluslararası Okçuluk Federasyonu Başkanı seçilerek dünya okçuluğunu yönetmektedir.

6. Yayların Yapımı

Önce yay yapmakta kullanılan ağaç, boynuz, sinir ve tutkal temin edilir, temizlenip işlenerek saklanır. Türk yaylarının iskeletini meydana getiren ağacın cinsi konusunda, uzun denemelerden sonra akçaağaçta karar kılınmıştır. Akçaağacın sinirse ve nem çeken dokusu vardır; tutkalı iyi emer. İşlenmesi güç bir ağaçtır. Gölge ve sulak yerlerde yetişenler makbuldür. Özellikle Gerede havalisinde yetişenler tercih edilirdi. Yayılar ağaç dikimine ve kesimine ekseriya kendileri giderlerdi. Önce akçaağacın gövdesi dibe yakın yerden kesilir, kökten çıkan yeni sürgünler iki bilek kalınlığını bulunca, yerden yarım arşın yukarıdan bir yay boyu uzunlukta parçalar alınır. Kesim ağaçların suyunun çekildiği sonbahar mevsiminde yapılırdı.

Türk yaylarında öküz boynuzu kullanılırdı. Özellikle Aydın ve Menemen civarında yetişen genç ve uzun boynuzlu öküzlerden alınan makbuldür. Boynuzu seçerken kayganlı ve kuşdili olmayı tercih edilirdi. Kayganlı, boynuzun sathında pul pul parçalar kalkan cinsidir; kuşdilinde ise sivri sivri parçalar kalkar. Bir boynuzdan iki parça çıkar; dış taraftan alınan parçaya kapak, içten alınana karın denilir. Bir yayın kollarına iki kapak, ya da iki karın konulur. Karın kısmı yumuşak olduğundan gevşek yaylar için kullanılırdı. Bir yayda kullanılan boynuzlar mutlaka aynı hayvana ait olmalıdır. Saf su dolu bir kaptay yumuşayınca kadar kaynatıldıktan sonra çıkartılıp dumansız talaş alevinde ısıtılır. Özel kalıplarda istenilen şekiller verilir. Daha sonra bütün parçalar sıcak ve rutubetsiz bir yere konularak bir sene kadar tabii hâlde kurumaya bırakılır.

Yayların dış yüzeylerine döşenen sinirler öküzün ayak bileğinden diz kapağına kadar olan yerinden çıkartılır. Bunlar önce güneşte veya sıcak bir yerde iyice kurutulur. Sonra mermer üzerinde şimşir tokmakla kuru kuruya iyice dövülür. Ezilip tel tel olunca üzeri temizlenerek demir dişli sinir tarağı ile püskül püskül olana kadar taranır. Elle ayrılarak boy boy kullanılmak üzere saklanır. Okun boyu “gez” olarak ölçülür. Bir gez yaklaşık olarak 65 – 70 cm. civarındadır, çeşitli ahşap malzemelerden (çam ağaçlarının kuzey rüzgarı alan kısımlarından) veya bambu kamışından yapılır. Ok ucuna “demren” ya da “temren” adı verilir, kemik veya demirden yapılır. Okun son kısmı olan tüy kısmına ise “yelek” adı verilir, genelde kuğu, kartal tüyleri

kullanılır, ucunda temreni olan oklara işlevine göre gerektiğinde yelek takılmaz.

Osmanlı yayı ise son derece işlevsel, aynı zamanda kısa, kullanımı kolay ve “pek”, yani oldukça sert yaylardır. Yay ipine Tirkeş veyahut Çile adı da verilir. Tirkeş, genelde koyun bağırsağından olabileceği gibi ibrişimden de imal edilir. Yaylar genelde filmlerde görüldüğü gibi sürekli olarak gergin durumda değildirler. Normal durumda tirkeş ve yay gerilimsiz ve gevşek bir şekilde durur, kullanılacağı zaman ise yay kurulur. Yay terse doğru kurulmaktadır ve oldukça güç gerektiren bir iştir.

7. Okçuluğun Dinî Yönü

İslam inancına göre, ok ve yayın Adem Peygambere Tanrı tarafından gönderildiğine ve bu konuda: “Attığın zaman okunu sen atmadın, Allah atmıştır” anlamında ayet bulunduğu; Enfal Suresindeki “Cenkten evvel düşmanınız kafirlere karşı kuvvetinizi toplayıp hazır edin” anlamındaki ayetinde okçulukla ilgili olduğu kabul ediliyor.

Ok ve yayın dini önemi ile ok atmanın fazilet ve sevabına dair 40 kadar hadis vardır. Hadislerden bazıları şunlardır:

“Çocuklarınıza Kur’an okumayı, ok atmayı ve yüzmeyi öğretiniz”

“Çocuklarınıza ve kullarınıza ata binmeyi ve ok atmayı öğretiniz. Size derim ki ok atmak ata binmekten de hayırlıdır.”

“Bir ok sayesinde üç kişi cennete girer; oku yapan, sunan ve atan”

“Ok atmak nafil ibadetlerden daha hayırlıdır”

“Bir kişi gaza niyetine düşmana ok atsa, düşmanı vursa da vurmasa da kendisine bir kul azad etmek sevabı yazılır.”

“Ok atılan yer ile okun düştüğü ter arasında uzaklık kadar nice cennetten bahçeler vaat edilir.”

“Sıkıntısı olan kişi ok ve yay edinse sıkıntısı zail olur”

“Ok atmayı öğrenen, sonra da özürsüz terk eden bizden değildir.”

“Ok atışmak ve at yarıştırmak dışında bütün oyunlar kumardır ve haramdır”

Hz. Muhammet ashabıyla giderlerken yol kenarında ok atışan kimseler görür ama selam vermeden geçer. Sebebini sorduklarında: “Çünkü onlar şimdi ibadettedirler” cevabını verir.

Uhud Gazasında, Hz. Muhammet yanında ok atmakta olan Sa'd İbn Ebu Vakkas'a ok verirken, başarısı karşısında heyecanlanıp: "At ya Sa'd, anam babam feda olsun" demiştir. Bu yüzden kemankeşlerin piri sayılmış, pirlük kuşağını kendisine bizzat Hz.Peygamberin kuşattığına inanılır. Bu hadis ve rivayetlere dayanılarak, ok atmak "Sünnet" sayılmıştır.

8. Cumhuriyet Döneminde Okçuluk

Cumhuriyet dönemiyle birlikte eski Türk okçularının ailelerinden gelen bazı okçular, aralarına gençleri de alarak, İstanbul'da bu geleneksel sporumuzu devam ettirdiler. 1920'li yıllarda Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ) bünyesinde faaliyetlerini kısıtlı imkânlarla yürütmeye çalışmıştır. Türk okçuluk tarihinin önemli isimlerinin torunları, bu spora yakın ilgi duyanlarla birlikte, 1937 yılında İstanbul'da, Atatürk'ün talimatı ile "Ok Spor Kurumu" nu kurdu. Fazıl Özok'un 1953 yılındaki girişimleri sonucu, okçulukla ilgili çalışmalar yoğunluk kazandı. Okçuluk, Atıcılık Federasyonu'na bağlı olarak ve uzun süre bu çatı altında, Fazıl Özok yönetiminde kaldı. 08 Mayıs 1961 tarihinde Atıcılık Federasyonu'ndan ayrılarak, bağımsız bir federasyon olan Okçuluğun başkanlığına da Fazıl Özok getirildi. Fazıl ÖZOK 14 yıl sürdürdüğü hizmetten sonra başkanlık görevinden ayrıldı ve yerine önce Lütfullah KAYALAR daha sonra da Dr. Uğur ERDENER getirildi. 1981 yılında Fazıl ÖZOK yeniden başkanlık görevine döndü.

Bu dönemde, hareketli günler geçiren Türk Okçuluğu, yeniden Atıcılık Federasyonu çatısı altına girdi. Bundan iki yıl sonra, 1983 yılında tekrar bağımsızlığına kavuşan Türkiye Okçuluk Federasyonunda başkanlığına bir kez daha Dr. Uğur ERDENER getirildi ve 23 yıl aralıksız sürdürdüğü başkanlık görevinin ardından, 19 Haziran 2005 tarihinde Uluslararası Okçuluk Federasyonu Başkanlığı'na seçilerek, Türk spor tarihinde bir ilki gerçekleştirdi ve Türkiye Okçuluk Federasyonu Başkanlığından ayrıldı.

Türkiye Okçuluk Federasyonu, 31 Mayıs 2006 tarihinde idari ve mali özerklik kazandı. 04 Kasım 2006 tarihinde yapılan 1. Olağan Genel Kurul'unda, Abdullah TOPALOĞLU Türkiye Okçuluk Federasyonu Başkanlığına seçildi ve halen bu görevi sürdürmektedir.

8.1. Türkiye Okçuluk Federasyonu Başkanları

- 1966 – 1980 Fazıl ÖZOK
- 1980 – 1980 Lütfullah KAYALAR

- 1981 – 1981 Uğur ERDENER
- 1981 – 1983 Fazıl ÖZOK
- 1983 – 2005 Uğur ERDENER
- 2006 – Abdullah TOPALOĞLU

Türkiye Okçuluk Milli Takımı uluslararası alanda her zaman bireysel ve takım yarışmalarının da altın madalya kazanmaya aday bir takım olmayı başarmıştır. Bu güne kadar sporcularımız birçok uluslararası yarışmada ferdi ve takım olmak üzere altın, gümüş veya bronz madalyalar kazanmışlardır. Madalyaların yanı sıra sporcularımız yarışmalarda kırdıkları Avrupa, Dünya ve Olimpiyat rekorları ile dünyanın sayılı sporcuları arasında yer almayı başarmışlardır. Türkiye Okçuluk Federasyonu uluslararası yarışmalarda kazandığı madalyaların yanı sıra ülkemizde düzenlediği uluslararası organizasyonlarla da her zaman takdir toplamıştır.

8.2. Bu Güne Kadar Türkiye’de Düzenlenen Uluslararası Organizasyonlar

- 1993 Açık Hava Dünya Şampiyonası
- 1997 Salon Dünya Şampiyonası
- 2000 Açık Hava Avrupa Şampiyonası
- 2002 Salon Avrupa Şampiyonası
- 2007 Salon Dünya Şampiyonası
- 2008 Gençler ve Yıldızlar Açık Hava Dünya Şampiyonası
- 2013 Açık Hava Dünya Şampiyonası

Bu yarışmaların yanı sıra Türkiye Okçuluk Federasyonu 1987 yılından bu yana her yıl düzenli olarak uluslararası Dünya Kupası niteliğinde ve ortalama 45 ülkenin katılımıyla gerçekleşen “Altın Ok” yarışmasını düzenleyerek dünya okçuluk ailesini Avrupa’nın sayılı tesisleri arasında yer alan Antalya Okçuluk Tesislerinde ağırlamanın haklı onurunu yaşamaktadır. Altın Ok yarışması daha sonraki yıllarda Dünya Kupası adını almıştır.

9. Okçuluğun Faydaları

Okçuluk temelleri güç, koordinasyon, konsantrasyon ve sabır olan, zor olduğu kadar zevkli bir spor dalıdır. Her spor dalında olduğu gibi okçulukta da sporcunun çalışkanlık ve hırs düzeyi kazanabileceği başarılarla doğru orantılıdır. Okçuluk

sporuna başlama yaşı 9-10 yaşlarıdır. Bu yaşlarda alınan okçuluk temel eğitimi sporcuların zihinsel gelişimlerdeki olumlu etkisinin yanı sıra vücut formları açısından da günlük yaşamda oluşan deformasyonların ortadan kalkmasında yardımcı olur.

Okçuluk kişinin yetenekleri ile doğru orantılı olarak başarıya ulaşma süresi farklılık gösteren bir spor dalıdır. Ancak ulaşılan bu başarı bağımlılık yapar. Attığınız okun hedefin ortasına gidişini yay pencerenizden izlemek size müthiş bir haz verir, bu muhteşem manzarayı defalarca izleyebilmek için elinizden geleni yapmaya başlarsınız. İşte o zaman okçuluk sizi tamamen sarmaya başlamış demektir. Okçuluk yarışmalarında sıralama atışlarının ardından yapılan birebir elemelerde rakiplerinizi geride bıraktığınızda yaşadığınız haklı gurur ve kendi başınıza elde ettiğiniz başarı sizi kişisel olarak takım sporlarından daha fazla tatmin edecektir. Bireysel yarışmaların yanı sıra ayrıca yapılan takım yarışmaları da sporcuların yardımlaşma ve başkalarına karşı sorumluluk alma özelliklerini geliştiren farklı bir etkidir.

10. Kişiyi Disiplinin Yanı Sıra Koordinasyon ve Heyecan Sağlayan Okçuluk

- Yarattığı sosyal ortamla fark oluşturur.
- Sporunun önce amaçlarını belirlemesini sağlayan spor dalı planlı ve düzenli bir hayatın kurulması içinde etkilidir.
- Dikkatin bir yöne odaklanmayı başaran sporcular, uzun süre konsantrasyonlarını koruyabilirler.
- Sabır ve düzenli çalışma disiplini kişinin hayatından önemli bir yere sahip olur.
- Sürekli mücadele etme hırsı kişinin fiziksel hareketlerini de olumlu yönde geliştirmeye yarar.
- Vücuda aynı zamanda uzun süreli dayanıklılık veren okçuluk sporu, tüm kasları güçlendirici etkiye sahiptir.
- Okçuluk, her spor dalında olduğu gibi öncelikle kişinin sağlığını, bedenini olumlu etkiler. Buna bağlı olarak kişinin yaşam standardı ve yaşam planı değişir, kendine güveni artar, konsantrasyonu gelişir ve sosyal çevresindeki pozisyonu olumlu yönde değişir.
- Okçuluk beden terbiyesi veren bir spordur. Okçuluk sporunu yapan her insan kendi vücuduna hâkim olmayı ve nasıl kullanması gerektiğini iyi öğrenir.

- Okçuluk sporu her yaşta insan tarafından rahatlıkla yapılabilir. Stresle baş etmemize yardımcı olur ve eğlencelidir.
- Adaptasyon ve motivasyonu güçlendirir. Dikkatli ve duyarlı olmayı sağlar.
- Zorlukları yenmeyi öğretir.
- Doğru nefes almayı sağlar; doğru nefes alırken daha fazla oksijenin beyne akın etmesiyle beynin verimli çalışmasına sebep olur.
- Vücuda uzun süreli dayanıklılık kazandırır.
- Kalbin dakikadaki atım sayısını düşürür ve kalbi kuvvetlendirir.
- El-ayakların orantılı, doğru kullanılmasını sağlar. İnsana dik bir duruş temin ederek, hareketlerine esneklik ve zarafet kazandırır.
- Vücut için çok önemli olan Büyüme Hormonunun (GH) düzenli üretilmesine ve bu hormonun tetiklenmesiyle devreye giren pek çok hormonun da üretilerek vücudun sağlıklı işlemesine yardımcı olur.
- Zaman içerisinde, kas ve kemik yapısının zayıflamayı engelleme özelliği ve hormon üretimine katkısıyla yaşlanmayı en etkin biçimde önler.
- Okçuluk, dikkat ve konsantrasyon gelişimine katkıda bulunur.
- Eklem ve tendonların, omuz, sırt ve bacak kaslarının kuvvetlenmesini sağlar.
- Osteoporozun ve Skolyoz (omurga eğriliği) 'un tedavisinde önemli bir rol oynar.

OK

*Yavuz Sultan Selim Hân'ın önünde
Ok atan ihtiyar Bektaş Subaşı,
Bu yüksek tepeye dikti bu taşı,
O gaazî hünkârın mutlu gününde.*

*Vezir, molla, ağa, bey takım takım,
Güneşli bir nisan günü ok attı.
Kimi yayı öptü, kimi fırlattı;
En er keman-keşe yetti üç atım.*

*En son Bektaş Ağa çöktü diz üstü.
Titrek elleriyle gererken yayı,
Her yandan bir merak sardı alayı,*

Ok uçtu hedefin kalbine düştü.

*Hünkâr dedi: “Koca! Pek yaman saldın!
Eğerçi bellisin benim katımda,
Bir sır olsa gerek bu ilk atımda.
Bu sihirli oku nereden aldın?”*

*İhtiyar, elini bağına soktu,
Dedi ki : “İstanbul muhâsarası,
Başlarken aldığım gazâ yarası
İçinden çektiğim bu altın oktu!”.*

Yahya Kemal BEYATLI

KAYNAKÇA

[Beyatlı], Yahya Kemal, 1961, *Kendi Gök Kubbemiz*, Yahya Kemal Beyatlı Enstitüsü Yayını, İstanbul, s. 71-72

Bozkurt, Nebi, 2007, “ Ok”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 33, İstanbul, s. 333-335.

Pakalın, Mehmet Zeki, 1993, “Ok”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2506, İstanbul, s. 717-721.

Pakalın, Mehmet Zeki, 1993, “Okçular Tekkesi”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2506, İstanbul, s. 721-723

Yücel, Ünsal, 1999, *Türk Okçuluğu*, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 182, Ankara.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=330332>, (09.04.2018)

Hülya KAHYAOĞLU***FEN OKURYAZARLIĞI VE YAŞAMDAKİ KİMYA****1. Fen Okuryazarlığı Nedir?**

Fen okur-yazarlığı en genel tanımıyla, bireylerin araştırma-sorgulama, eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerileri geliştirmeleri, yaşam boyu öğrenen bireyler olmaları, etraflarındaki dünya hakkındaki merak duygularını sürdürmeleri için gerekli olan fenle ilgili beceri, tutum, değer, anlayış ve bilgilerinin bir birleşimidir. Fen okur-yazarı olan bir birey, bilimin doğasını ve bilimsel gelişmeleri anlar; temel fen kavram, prensip, kanun ve teorilerini kavrar ve bunları uygun şekilde kullanır; problemleri çözerken ve karar verirken bilimsel süreçleri kullanır; bilim ve teknoloji, bilim ve çevre arasındaki ilişkiyi ve bunların toplumla etkileşimini anlar (Köseoğlu ve ark., 2003).

Böylece fen ve teknoloji okuryazarı bireyler bilgiye ulaşma ve kullanmada, problemleri çözmede, fen ve teknoloji ile ilgili sorunlar hakkında olası riskleri, yararları ve eldeki seçenekleri dikkate alarak karar vermede ve yeni bilgi üretmede daha etkin olabilmektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, kahyahulya@gmail.com

Fen okuryazarlığı terimi ilk kez 1958 yılında Paul Hurd (1958) ve Mc Curdy (1958) tarafından kullanılmıştır (Akt; De Boer, 2000). 1957 yılında Rusya'nın uzaya uydu fırlatmasının sonra Amerika başta olmak üzere tüm ülkeler bilimsel bilginin stratejik rolünün farkına varmışlar ve bilimsel yarışta kaybetmemek için bilime gerekli destek sağlamışlardır (Laugksch, 2000). Daha sonraki yıllarda fen okuryazarlığı fen eğitiminin ortak vizyonu haline gelmiş ve ABD, İngiltere ve Kanada gibi ülkelerin eğitim programlarında yenileme çabasına girmişlerdir (Haymana, Bağcı-Kılıç ve Bozyılmaz, 2008).

1960'lı yıllarda bilimsel uğraşla sınırlı tutulan fen okuryazarlığı, 1970'li yıllardan itibaren bütün öğrencilerin edinmesi gerekli beceri olarak kabul edilmiştir (Hurd, 1958; DeBoer, 1991'den aktaran: Liu, 2009).

Ülkemizde ise bu süreç 1997 yılında üniversite ders programlarının değiştirilmesi ile başlamış ve 2004 yılındaki ilköğretim programları değişikliği ile devam etmiştir (Bacanak ve Gökdere, 2009). Bu bağlamda 2004' te uygulamaya konan "Fen ve Teknoloji Dersi'nin amacı, " bireysel farklılıkları ne olursa olsun her bir öğrenciyi fen ve teknoloji okuryazarı olarak yetiştirmek" olarak belirlenmiştir (MEB, 2005).

Programda Fen ve Teknoloji okur-yazarlığı şöyle tanımlanmaktadır: Fen ve Teknoloji okuryazarlığı, genel bir tanım olarak; bireylerin araştırma-sorgulama, eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerileri geliştirmeleri, yaşam boyu öğrenen bireyler olmaları, çevreleri ve Dünya hakkındaki merak duygusunu sürdürmeleri için gerekli olan fen ile ilgili beceri, tutum, değer, anlayış ve bilgilerin bir birleşimidir (MEB, 2005).

Programda bilim okuryazarlığının yedi boyutu şu şekilde belirtilmektedir:

- Fen bilimleri ve teknolojinin doğası,
- Anahtar fen kavramları,
- Bilimsel süreç becerileri (BSB)
- Fen-Teknoloji-Toplum-Çevre (FTTÇ) ilişkileri,
- Bilimsel ve teknik psikomotor beceriler,
- Bilimin özünü oluşturan değerler,
- Fene ilişkin tutum ve değerler (TD), (MEB, 2005)

Fen okuryazarı olan bireylerin sahip olması gereken bazı özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

- Doğal dünyaya aşina olma ve onun hem çeşitliliğini hem de birliğini tanıma
- Fen bilimlerinin anahtar kavramlarını ve ilkelerini anlama
- Fen bilimlerinin, matematiği ve teknolojiyi birbirine bağlayan bazı önemli bağlantılarının farkında olma
- Fen bilimlerinin, matematiğin ve teknolojinin insan çabalarının ürünü olduğunu kavrama; bunun o alanlar için getirdiği gücü ve sınırlılıkları tanıma
- Bilimsel düşünme kapasitesine sahip olma
- Fen bilgilerini ve bilimsel düşünme yollarını bireysel ve toplumsal amaçlar için kullanma

2. Yaşamdaki Kimya

2.1. Sağlığımız ve Besinlere Kimyasal Bakış

Besin, canlılarda büyüme için gerekli olan maddelerdir. Beslenme açlık duygusunu bastırmak karnını doyurmak yemek içmek değildir. Beslenme sağlığı korumak geliştirmek ve yaşam kalitesini yükseltmek içindir.

2.2. Besin öğeleri:

2.2.1. Karbonhidratlar; temel elementleri, karbon, oksijen ve hidrojen olan organik bileşiklerdir. Karbonhidratlar buldukları yere göre: Bitkisel karbonhidratlar (tüm şekerler, nişasta ve selüloz) ve hayvansal karbonhidratlar (laktoz, glikojen).

2.2.2. Proteinler: Hücreleri ve metabolik tepkimelerin katalize eden enzimlerin ve bazı hormonların yapıtaşı proteindir. Hücrenin esas yapısını oluşturur, sindirim kanalında amino asitlere ayrılarak kana geçerler ve kanla karaciğere taşınırlar. Canlılardaki kemikler, kaslar, deri, sinirler proteinlerden oluşmaktadır.

2.2.3. Yağlar: En çok enerji veren besin öğesidir. Hücre membranı ve sinir hücreleri için gereklidir.

2.2.4. Mineraller: Mineraller vücudun sağlıklı kalabilmesi için gerekli olan kimyasal elementler ile bu elementlerin inorganik bileşiklerdir.

2.2.5. Vitaminler: Vücuttaki kimyasal olayları düzenler. Vücudun direncini artırır.

2.2.6. Su: Vücutta kimyasal olaylar sulu ortamda gerçekleşir.

2.3. Gıda katkı maddeleri: Tüketime sunulan veya sunulacak olan gıdaların görünüm ve lezzetlerini tüketicinin arzu ettiği duruma getirmek, bozulmalarını önleyerek, gıdaların raf ömrünü uzatmak amacıyla gıdalara tüketime sunulmadan önce bilinçli ve amaçlı olarak ilave edilen maddelere Gıda Katkı Maddeleri denmektedir. Gıda katkı maddeleri;

Bozulmayı önleyenler:

1-Antimikotikler (Küflenmeyi Önleyiciler)

2-Mikrop Antagonistleri (Bakteri Üremesini Önleyiciler)

Antioksidanlar (Oksidatif Bozulmayı, Acılaşmayı Önleyiciler)

Antibrowning Ajanlar (Enzimatik Bozulmayı Önleyenler)

Görünüm lezzet ve yapıyı geliştirenler

1-Boyalar ve Renklendiriciler

2-Tat, Koku Vericiler ve Arttırıcılar

3-Asit veya Baz Yapıcılar ve Nötralize Ediciler

4-Yapı Geliştiriciler, Emülsifiyanlar

E numara sistemi

1-Renklendiriciler E 100 - 180

2- Koruyucular E 200 - 297

3- Antioksidanlar E 300 - 321

4- Emülsifiyer ve stabilizatörler E 322 - 500

5- Asit baz sağlayıcılar E 500 - 578

6- Tatlandırıcılar, koku verenler E 620 - 637

7- Geniş amaçlılar E 900 - 927

2.3.1. Gıda katkı maddelerinin sağlık üzerine etkileri

Renklendiricilerden bazıları astım, deri döküntüleri, hiperaktivite ve migrene yol açabilirler. Aroma arttırıcı maddelerden bazıları baş dönmesi, çarpıntı yapabilmektedir (Çalışır, Çalışkan 2003).

GDO: Kısa adıyla GMO ya da GDO (Genetically Modified Organisms) Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar, genetik müdahale yöntemleriyle genetik yapısına bitki, bakteri, virüs vb. herhangi bir başka canlıdan alınan gen veya genlerin aktarılmasıyla elde edilen yeni organizmalardır. GDO'lar

tarımda, tıpta, ve çeşitli sanayi dallarında kullanılmaktadır (İlaç, gıda, kağıt vb). İlaç endüstrisinde vitamin, aşı, antikanser bileşikler, antioksidan, uyku ilacı, vb. üretiminde kullanılmaktadır. Endüstriyel uygulamalarda en geniş kullanımı, maya üretimidir. Gıda endüstrisinde genetiği değiştirilmiş mikroorganizmalar (bakteriler, mayalar ve küfler) ekmek, bira, peynir, bağçılık ürünleri gibi çeşitli üretimlerde, enzim ve gıda katkı maddesi olarak kullanılmaktadır. Örneğin peynir üretiminde kullanılan bazı gıda enzimleri mikroorganizmalara aktararak daha kolay ve daha ucuz olarak üretilebilmektedir. Dünyada GDO' lu olarak üretilen bitkilerin % 99'unu soya, mısır, kolza ve pamuk oluşturmaktadır. Bunların yanında bazı ülkelerde patates, domates, pirinç, buğday, balkabağı, ayçiçeğı, yer fıstığı, bazı balık türleri ve papaya da GDO'lu olarak üretilmektedir. Muz, ahududu, çilek, kiraz, ananas, biber, kavun" ve karpuzda ise çalışmalar devam etmektedir.

GDO'nun olumsuz etkileri;

1. Artmış alerjik reaksiyon riski
2. Antibiyotik direnç genleri
3. Ekolojik dengenin bozulması,
4. Ekonomik bağımlılık,
5. Bir kez gen aktarımı başlatılınca genetiği değişmiş ürünün, genetiği değişmemiş ürünlere bulaşması -ileriki nesillere de aktarılacağından- önlenemez hale gelmektedir.

GDO'nun olumlu etkileri

1. Besin miktarını artırılması ve içeriğinin zenginleştirilmesi
2. Besinlerin alerjik özelliklerinin azaltılması
3. Besinlerin aşılama amacıyla kullanımı
4. Besinlerin tedavi amacıyla kullanımı
5. Herbisit ve pestisitlerin kullanımındaki azalmaya bağlı yararlar (Kulaç ve diğ. 2006).

Bu konuda alınabilecek önlemler;

1. GDO'lu tohumların kontrolsüz alanlarda ekimine izin verilmemeli.
2. Gümrüklerde, iç piyasada etkin bir denetim sistemi kurulmalı.
3. Türkiye GDO'lu ürünler konusunda kendi araştırmalarını yapmalı, teknolojisini kendi üretmeli.

4. Tarımda, girdiden çıktıya, tüm alanlarda bağımlılık zincirini kıran, kendi potansiyelini kullanan bir politika izlenmelidir (Kulaç ve diğ.2006).

Hormonlu Gıdalar: Bitkilerdeki büyüme ve gelişme olaylarını yönlendiren, çok düşük yoğunluklarda bile etkili olabilen bitkilerde sentezlenerek taşınabilen organik maddelere hormon denir. Hormonlar Türkiye de ilk defa 1960'lı yıllarda GA3 (Giberallik Acid) çekirdeksiz üzümde; çekirdeksizliği teşvik, meyve ve salkım büyüklüğünü artırmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır.

Tarım İlaçları: İnsan sağlığı açısından tarımsal kimyasalların toksik etkisi doğrudan doza bağlıdır. İnsanın temasta olduğu ve bir şekilde aldığı kimyasalların toksik etki oluşturması, vücuda alınan kimyasal miktarı ile ilişkilidir. Kimyasallarla ilgili sağlık ve çevresel etki değerlendirmelerinde, günlük alınabilir maksimum doz, yan etki görülmeyen doz gibi ölçüler kullanılmaktadır.

2.4. Kimyasal Temizlik Maddeleri

Çözücüler: soda, su, benzin, gaz yağı, alkol.

Temizleyiciler: sabun ve sentetik temizleyiciler.

Ovucular ve emiciler: tuz, ovucu tuzlar, talk pudrası.

Alkaliler: amonyak, karbonat, soda.

Asitler: limon suyu, sirke, oksalik asit, tartarik asit, tuzruhu.

Ağartıcı ve dezenfektanlar, hidrojen peroksit, klorlu ağartıcılar, naftalin.

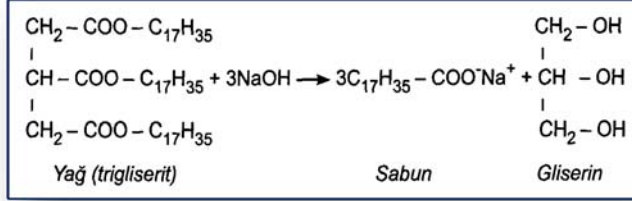
Parlatıcılar

2.4.1. Evde Temizlik: Günlük yaşamda kullandığımız ürünler binlerce kimyasal madde içeriyor. Bu ürünlerin büyük kısmı doğrudan kanalizasyona akıp su sistemlerimize katılıyor. Sonunda vücudumuzda biriken bu kimyasallar zehirli olma düzeyine ulaştığında çeşitli hastalıklara yol açıyor (kronik yorgunluk sendromu, alerjiler, karaciğer sorunları, lenf kanseri gibi)

2.4.2. Sabun: Yağ asitlerinin Na veya K tuzları sabun olarak adlandırılır. Çok eski çağlardan beri kullanılan bir temizlik malzemesidir. Fiziksel yapı bakımından katı, sıvı, toz ve krem halinde olabilirler. Sert sularla etkileşime girer ve temizleyici etkisi olmayan kireci oluşturur. Sabunun Elde Edilişi;

Yağ + NaOH → Beyaz sabun (sert) + Gliserin

Yağ + KOH → Arap sabun (yumuşak) + Gliserin

Hayvansal ve bitkisel yağlar içerir.

Hayvansal ve bitkisel yağların kuvvetli bazlarla ısıtılması sonucu sabun ve gliserin oluşur.

Sabun suda çökme yapar, lavaboda halka lekeler bırakır.

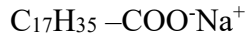
Yumuşak sularda temizleme işlemini yapar. Sert suda etkili olmaz

2.4.2.1. Sabun Kiri Nasıl Temizler?

Sabun molekülleri iki kısımdan oluşur:

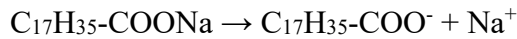
Hidrofob (suyu sevmeyen kısım)

Hidrofil (suyu seven kısım)

Hidrofob Hidrofil

Sabun suda çözüldüğünde bazik bir çözelti oluşturur.

Sabunun polar ucunu su molekülleri çeker.

Apolar olan uç ise elbisedeki apolar kiri sarar.

Su molekülleri sabunun anyon kısmını çekerek kiri çözeltiliye geçirmiş olurlar.

2.4.3. Deterjan ve Yapısı

Deterjan petrol türevlerinden elde edilen temizleme arıtma özelliği bulunan toz,sıvı veya krem durumunda olabilen kimyasal madde arıttıcıdır. Deterjanın kelime anlamı kir sökücü olup sabun dışındaki temizleyicilerin tümünü kapsar. Yüzey aktif özelliği nedeniyle temizleme işlerinde kullanılan içinde

yardımcı kimyasal maddeler de bulunduran karışımlara deterjan denilmektedir. Yağ yerine petro-kimya ürünleri içerir. Deterjanlar leke bırakmazlar. Suyun sertliğinden etkilenmezler.

2.4.3.1. Deterjanın Yapısında Bulunan Maddeler

1. Yüzey aktif maddeler
2. Sertlik bağlayıcılar
3. Alkaliler
4. Kir çökmesini önleyiciler
5. Optik ağartıcılar
6. Korozyon önleyiciler
7. Köpük düzenleyiciler
8. Enzimler
9. Parfüm
10. Dolgu maddeleri
11. Stabilizatörler
12. Apre maddeleri

2.5. İLAÇ NEDİR?

Canlı hücre üzerinde meydana getirdiği tesir ile bir hastalığın teşhisini, iyileştirilmesi veya semptomlarının azaltılması amacıyla tedavisini veya bu hastalıktan korunmayı mümkün kılan, kimyasal preparatlardır.

2.5.1. İlaç Tedavisi ve Kan Kimyası

İlaç, hastalığın iyileştirilmesinde ya da önlenmesinde verilen kimyasal birleşimdir. İlaç kullanmak için her zaman hasta olmak gerekmez. Yani bazı durumlarda hastalığı tedavi edebilmek için vücuda hasta olmadan önce ilaç verilebilmektedir.

2.5.2. İlacın Tarihçesi

İlacı dair bilinen ilk kayıt M.Ö. 3000 yılına Sümerlere aittir Eski Mısır ve Çin'de de birçok rahatsızlık için çok erken çağlardan itibaren çeşitli tedaviler uygulandığına kayıtlarda rastlanıyor.

Mısır'ın bilgisinin Antik Yunan'a geçmesiyle Tıp ile tanışan Batı toplumu, doktorlukla ilgili temel prensiplerini de bu dönemde belirler; çeşitli okullar kurulur Bu okullardan en

önemlisi olan Hipokrat Okulu'nun prensipleri bugün edilen Tıp yeminin ilkel halini oluşturmuştur (M.Ö. 460-375).

Hipokrat kadar önemli kabul edilen Galen'in zehirler ve şifalı otlarla ilgili araştırmalar yaptığı bilinmektedir.

2.5.3. Farmakoloji nedir?

Günümüzdeki anlamıyla canlı organizmadaki (deney hayvanı ve insan) ilaç etkilerini ve canlı organizmaya alınan ilaçların yapısını inceleyen bir bilim dalıdır.

2.5.4. Farmakogenetik nedir?

Genetik yapı ve kalıtsal farklılıkların kişilerde ilaç kullanımını nasıl etkilediğini inceler. İlaçlar katı, sıvı, yarı katı olarak ayrılabilir

Katı ilaçlar:

Toz; ilaçların ezilerek toz haline getirilmesi, ağızdan ve serpm şeklinde

Draje; acı olan tabletlerin çikolata veya şeker ile kaplanması

Kapsül; katı veya sıvı ilaçların jelatinle kaplanması. Bağırsak ve akciğerde erir

Tablet; toz halindeki ilaçların sıkıştırılması ile oluşur.

Pilül; toz şeklindeki ilaçların bal ya da koyu şurup ile karıştırılarak küçük küre halinde

Supozituar (fitil); vücut ısısında eriyerek etkisini gösterir

Kaşe; toz şeklindeki ilaçların tadı veya kokusu nedeniyle nişasta ile kaplanmış koruyucu içindeki ilaçlar

Sıvı ilaçlar:

Solüsyon; etken maddenin eritilmesi

Süspansiyon; katı ilaçların sıvı içinde tam çözünmemesi

Tentür; bitki ve hayvan kaynaklı ilaçların, alkol ya da eter de çözülmesi

Ekstre; bitkisel maddelerin eritici ile karıştırılıp sonra uçurulması

Şurup; yüksek miktarda şeker içerir

Posyon; şeker oranı düşük olanı

Losyon; cilde uygulanan sıvı ilaçlardır

Eliksir; alkol ve su içeren, şeker ile tatlandırılmış, kokusu düzeltilmiş

Milk; erimeyen ilacın sulu süspansiyonudur

Aerosol; özel eriticiler içinde hazırlanır, solunum yoluyla kullanılır

Yarı Katı İlaçlar:

Merhem; vücuda dışarıdan uygulanır, tereyağ kıvamında vazelin, lanolin vb. katkı maddeleriyle hazırlanır

Transdermal terapötik sistem; etken maddenin yapışkan bir yüzeye emdirildikten sonra deriye yapıştırılması

Yakı; cilde yapıştırılan ilaç şekli

2.6. KAN KİMYASI

Kan, damar ağının içinde sürekli hareket halinde olan canlı sıvıdır. İki temel kısımdan oluşmaktadır; akıcı plazma ve hücreler. Plazmanın %90'ı su, %8'i protein ve %2'si diğer çözülmüş maddelerdir.

Kanın görevleri: Solunum, Beslenme, Su dengesi, Boşaltım, Vücut ısısı

Sağlıklı insan kanının pH'ı hafif alkali ve 7.4 civarında olmalıdır, vücudumuz kan pH'ını 7.3-7.45 arasında tutmaya çalışır. PH değerindeki değişimler büyük farklara yol açar. pH'ın 7.35'in altında olması Asidosis, 7.45'in üstünde olması ise Alkalosis olarak ifade edilir. Yapılan bütün kimyasal reaksiyonlarda belirli bir denge olmak zorundadır. Bu reaksiyonlar belirli bir asitlikte çalışır daha fazla ve az bir asit ortamında çalışamazlar. İnsan yaşamı bu değere bağlıdır. Bu sağlamak için tampon mekanizmalar vardır. Kandaki fazla asit veya alkali madde böbreklerin ve solunum merkezinin uyarılması sayesinde idrarla atılır. Gereğinde asit ve baz fazlalığını nötrleştiren tampon maddeler düzeltici etki sağlar.

2.7. KİMYA IŞIĞINDA ÇEVRE VE ÇEVRE SORUNLARI

Çevre; İnsanların ve diğer canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri fiziki,sosyal,biyolojik, ekonomik ve kültürel ortamdır.

2.7.1. Çevre Kirliliği

Bütün canlıların sağlığını olumsuz yönde etkileyen, cansız öğelerinde niteliğini bozan maddelerin hava ,su ve toprağa karışması olayıdır. Nedenleri;

- Hızlı nüfus artışı
- Plansız kentleşme
- Plansız endüstrileşme
- Doğal kaynakların ölçsüz kullanılması
- Çeşitli kaynaklardan çıkan katı, sıvı ve gaz kirleticileri

2.7.2. Çevre Kirliliği Çeşitleri

- Hava Kirliliği
- Su Kirliliği
- Toprak Kirliliği
- Gürültü Kirliliği
- Pil Kirliliği
- Radyoaktif Kirlilik

Hava Kirliliği: Havada katı, sıvı ve gaz şeklindeki yabancı maddelerin insan sağlığına, canlı hayatına ve ekolojik dengeye zarar verecek miktar, yoğunluk ve sürede atmosferde bulunmasıdır. Hava kirliliğini oluşturan gazlar;

- Azot oksitler (NO_x)
- Karbondioksit (CO₂)
- Karbon monoksit (CO)
- Kloroflorokarbon (CHF)
- Metan (CH₄)
- Diğer zararlı gazlar (O₃, Cl, F, NH₃, H₂S,...)

Hava Kirliliğinin Etkileri

Kirli hava, insanlarda solunum yolu hastalıklarının artmasına sebep olmaktadır. Örneğin; kurşunun kan hücrelerinin gelişmesini ve olgunlaşmasını engellediği, kanda ve idrarda birikerek sağlığı olumsuz yönde etkilediği, karbon monoksit (CO)'in ise, kandaki hemoglobinin ile birleşerek oksijen taşınmasını aksattığı bilinmektedir. Bununla birlikte kükürt dioksit (SO₂)'in, üst solunum yollarında keskin, boğucu ve tahriş edici etkileri vardır.

Hava Kirliliğine Karşı Alınacak Önlemlerden Bazıları

- Sanayi ve iş merkezlerinin yerleşim merkezleri dışında olması ve sanayi tesislerinin bacalarına filtre takılması

- Kalorisi düşük olan ve havayı daha çok kirleten kaçak kömür kullanımını engellenmeli,
- Kişisel yerine toplu taşıma kullanılması
- Ağaçlandırma çalışmalarının artması
- Şehir yerleşiminde meteorolojik faktörlerin göz önüne alınması
- Hava kirliliği konusunda halkın bilinçlenmesi
- Doğalgaz kullanımını yaygınlaştırılarak, özendirilmelir

Hava kirliliğinin en önemli etkilerinden birisi 'Asit yağmurları' dır. Yağmur suyu asit özelliğindedir, pH'ı 5,5-5,6 arasında değişir. Bu pH düzeyinin altında olan yağmurlar asit yağmuru olarak tanımlanır. Asit yağmuru, insan kaynaklı ve doğal kaynaklardan gelen kükürt dioksit (SO₂) ve azot oksit (NO_x) gazlarının bulutlardaki su damlacıkları içinde çözünerek daha sonra yağış olarak yer yüzüne inecek olan bu su kütlelerinin asitliğini artırması sonucu oluşur. Bu gazların atmosferde su, oksijen ve asit özelliğindeki birtakım kimyasallarla tepkimeye girmesi sonucunda sülfürik asit (H₂SO₄) ve nitrik asit (HNO₃) oluşur.

Asit Yağmurlarının Etkileri: Tarihi yapılar, binalar, açık metal yüzeyler, boya kaplamalar, bazı plastikler; ormanlar, suya ve toprağa geçerek yapılarını değiştirmekte, bunun sonucunda toprak ve suyla ilişkide olan canlılar zarar görmektedir.

Sera etkisi ve Sera gazları: Güneşten dünyaya ulaşan ışınların bir kısmı atmosfer tarafından geri yansıtılır. Büyük bir kısmı dünyaya ulaşır. Güneşten gelen dalgalı radyasyonun bir kısmı doğrudan atmosfer tarafından uzaya verilirken, bir kısmı da yeryüzü tarafından emilir. Isınan yeryüzünden salınan uzun dalgalı radyasyonun önemli bir bölümü tekrar atmosfer tarafından emilir. Atmosferdeki gazların kısa dalgalı güneş ışınlarına karşı çok geçirgen, yeryüzünden verilen uzun dalgalı radyasyona karşı ise, biriken sera gazları nedeniyle daha az geçirgen olması sonucunda, yere yakın kısımların beklenenden daha fazla ısınması olayına atmosferin sera etkisi denilmektedir (Öztürk,2002). Dünya'nın ortalama sıcaklığı yaklaşık 14°C'dir. Ancak eğer Dünya'nın atmosferi olmasaydı ortalama sıcaklık -18°C civarında olurdu. Yani sera gazları Dünya'nın yaklaşık 32°C daha sıcak olmasını sağlar. Sera gazlarının bazıları şunlardır: su (H₂O), karbondioksit (CO₂), metan (CH₄) ve ozon (O₃). Bu gazların sera etkisine katkıları ise yaklaşık şu

şekildedir: su %36-70, karbondioksit %9-26, metan %4-9, ozon %3-7.

Sera etkisi dünya yüzeyinin ortalama sıcaklığını değiştireceği için uzun vadede iklimlerde değişiklikler, buzulların erimesi, mevsimlerin kayması tarım alanlarının verimsizleşmesi gibi çok ciddi sorunlara neden olabilir.

Su Kirliliği: İstenmeyen zararlı maddelerin suyun niteliğini, ölçülebilecek oranda bozmasını sağlayacak miktar ve yoğunlukta suya karışması olayı olarak tanımlanır. Su Kirliliğinin Kaynakları;

- Konutlar
- Endüstri kuruluşları
- Termik santraller
- Gübreler
- Tarımsal sanayi atık suları
- Nükleer santrallerden çıkan sıcak sular
- Toprak erozyonu
- Kimyasal mücadele ilaçları

Toprak Kirliliği: Toprağın verim gücünü düşürecek optimum(uygun değer)toprak özelliklerini bozacak her türlü teknik ve ekolojik baskılar olarak tanımlanabilir. Nedenleri;

- Ev, işyeri,hastane ve radyoaktif atıkların toprağa boşaltılması
- Hava kirliliğiyle atmosferde kükürt dioksit miktarının artması. Böylece asit yağmurlarının oluşması

Tarımsal uygulamalarda bilinçsiz ve denetimsiz gübre, tarım ilacı ve hormon kullanımı

Gürültü Kirliliği: İnsanlarda sağlık bakımından geçici veya sürekli olarak zarar meydana getiren sesler olarak tanımlanabilir.

Pil Kirliliği: Pillerin önlem alınmadan doğaya atılması sonucunda oluşur.

Radyoaktif Kirlilik: Nükleer enerji santralleri, nükleer silâh üreten fabrikalar, radyoaktif madde artıkları neden olur.

Korozyon: Genel olarak maddelerin, özel olarak metal ve alaşımların çevrenin çeşitli etkileriyle kimyasal ve elektrokimyasal değişme ya da fiziksel çözünme sonucu

aşınmasıdır. Korozyonun ülke ekonomisine zararları; Korozyon, her yıl milyarlarca dolar kayba yol açan en ciddi sorunlardan biri olarak bilinmektedir. Bazı verilere göre, korozyonun bir ulusa maliyeti gayri safi milli hasılanın % 3.5-5.0' ine ulaşmaktadır. Türkiye için bu değer % 4.5 civarındadır. Bu oran Ereğli Demir Çelik Fabrikalarının yaklaşık bir yıllık üretimine eşittir ABD'de çeliğin korozyonundan dolayı yıllık kayıp 70 milyar dolara yakın bir değere ulaşmaktadır (Üneri, 1998). Dünya genelinde MIC'in direkt olarak sebep olduğu zararın yıllık 30–50 Milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. ABD sanayi, boru hatlarında meydana gelen MIC ile mücadele etmek amacıyla, sadece doğalgaz endüstrisinde yılda 1,2 Milyar dolar harcama yapmaktadır.

Oluşma Şekline Göre Korozyon Türleri;

1. Üniform Korozyon
2. Çukur Korozyonu
3. Galvanik Korozyon
4. Çatlak Korozyon
5. Kabuk Altı Korozyon
6. Seçimli Korozyon
7. Tanecikler Arası Korozyon
8. Erozyonlu Korozyon
9. Aşınmalı Korozyon
10. Gerilim Korozyonu
11. Yorulmalı Korozyon
12. Kaçak Akım Korozyonu
13. Mikrobiyolojik Korozyon (Üneri, 1998, Erbil, 2012, Bağ,2009)

2.8. CAMLAR VE SERAMİKLER

Camlar soda veya potas katılmış silisli kumun ateşte eritilmesiyle elde edilir.

2.8.1. Camın Yapısı

Camın yapısındaki temel bileşen kısaca silis olarak adlandırılan, kimyasal formül SiO_2 (silisyum dioksit)tir. Silis dayanıklılığı yüksek olan bir maddedir. Ergitilmiş haldeki camın akışkanlığını azaltır. Erime sıcaklığı yaklaşık $1800^{\circ}C$ civarındadır.

Kireç Taşı ($CaCO_3$); Suyun etkisine karşı camın direncini artırır. Camın mekanik özelliklerini ve mukavemetini artırır. Doğada mermer, tebeşir veya kireç taşı olarak bulunur.

Erime noktası $2500^{\circ}C$

Soda(Na_2CO_3): Erime noktası 890 °C

2.8.2. Camın fiziksel özellikleri

Fiziksel bakımdan bir katıdır.

Belirli bir erime noktası yoktur.

Aşırı soğumuş bir sıvı durumdadır.

Kırılgenliği yüksektir.

Isıtıldığında önce yumuşar, sonra akıcılık özelliği kazanır.

Cam ışığı geçirir

Cama gelen ışık kırılır bu sayede optik aletlerde yararlanır.

Cam, elektriği geçirmez. Yani yalıtıcıdır. Yüksek bir elektrik direncine sahiptir.

Isıyı iyi iletmezler.

2.8.3. Camın kimyasal özellikleri

Kuvvetli asit ve bazlardan etkilenmezler.

- **Soda-Kireç-Silis Camı**

Üretilen camların en az %95'i bu temel bileşenlere sahiptir. Kullanım yerleri; Bütün cam kap çeşitleri, Düz cam, Bilinen sofraya eşyası, Bazı elyaf camları, Bazı elektriksel camlar, örneğin ampul camı.

Soda-kireç-silis camının temel bileşenleri şöyledir:

Sodyum oksit (Na_2O), Kalsiyum oksit (CaO), Silisyum dioksit (SiO_2)

- **Borosilikat camları**

Borosilikat camlarının kullanım yerleri: Isıya dayanıklı camlarda, Düşük çözünürlüğü olan camlarda, örneğin; kimyasal madde ve ilaç muhafazasında, bazı özel optik camlarda 'Radar valfları gibi', elektriksel güç kaybını düşüren camlarda, laboratuvar kapları için kimyasal dayanıklılığı olan camlarda kullanılır.

Borosilikat camının temel bileşenleri şöyledir:

Sodyum oksit (Na_2O), Boroksit (B_2O_3), Silisyum dioksit (SiO_2)

- **Kurşunlu Camlar**

Kurşunlu camların kullanıldığı yerler: Yüksek kaliteli sofraya eşyasında, optik camlarda, yüksek elektriksel direnç göstermesi istenen camlarda (aydınlatma ampulünün iç kısmında kullanılan sızdırmazlık mührü), radyasyondan korunma panolarında kullanılır.

Kurşunlu camın temel bileşenleri şöyledir:

Kurşun oksit (PbO), Potasyum oksit (K_2O), Silisyum dioksit (SiO_2)

- **Seramikler**

Toprağın ateşle sertleşmesiyle keşfedilmiştir. Eski Yunancada “yanmış madde” anlamındaki “keramos” sözcüğünden türemiştir. Anorganik maddelerin (kaolinit, feldispat v.s) belirli bir usul ile şekillendirilip pişirilmesiyle oluşur. Seramiklerin yapımında temel olarak üç hammadde kullanılır. Bunlar;

Kil: Çok saf olmayan hidrolize alüminyum silikattır. En önemli kil minerali kaolinittir. Killer pişirildikten sonra seramiklere plastiklik özelliği sağlar.

Feldspat: Mineraller arasında en yaygın bulunan amonyum silikat çeşitleridir. Granitin ve çeşitli volkanik kayaların içinde çeşitleri bulunabilir. Bu mineral çamurları pekiştirerek eriticilik özelliği kazandırır.

Kuars: Seramik yapıyı yüksek sıcaklıklara ayakta tutacak ham maddedir. Plastikliği düzenlemeye yardımcı olur
Yardımcı Maddeler; Dolomit ($\text{CaCO}_3 \cdot \text{MgCO}_3$),
Kireç Taşı (CaCO_3)

2.9 FOTOĞRAF KİMYASI VE FOTOĞRAFÇILIK

Bir cismin görüntüsünün ışık veya başka bir ışımaya enerjisi yardımıyla bir yüzey üzerinde gözle görülür ve kalıcı bir şekilde elde edilmesi işlemine fotoğrafçılık denir.

Fotoğraf kartı film veya cam üzerinde ışığa karşı duyarlı bir katman vardır. Bu katmana emülsiyon denir ve emülsiyonların hazırlanmasında gümüş klorür, gümüş bromür ve gümüş iyodür kullanılır. Gümüşün kullanılmasının sebebi gümüşün ışık etkisiyle kararmasıdır.

Fotoğraf sürecinde gümüş halojenürler, diazo bileşikleri, amorf selenyum ve çinko oksit gibi ışığa duyarlı malzemeler kullanılır.

Işığa duyarlı gümüş tuzları, karanlıkta sulu jelatin emülsiyonları içerisinde hazırlanırlar. Özel bazı işlemlerden sonra cam, plastik gibi bir malzeme üzerine sürülürler. Bu şekilde fotoğraf filmleri oluşur

Tüm filmler ve plakalar, selüloz asetat, poliestere veya cam gibi bir taşıyıcı yüzeyine sürülmüş bir emülsiyondan ibarettir. Modern banyo çözeltileri başlıca dört çeşit fonksiyonel yapıcından oluşmaktadır. Bunlar; organik bir indirgen madde, bir koruyucu, bir hızlandırıcı ve bir tutucudur.

İndirgen Madde: Işığın gizli görüntü meydana getirdiği, çeşitli noktalarda gümüş halojenürü kimyasal olarak metalik gümüşe indirger.

Koruyucular: Banyo maddelerini hava oksidasyonundan korurlar

Hızlandırıcılar: Banyo çözeltisinin alkaliğini arttırır. Potasyum ve sodyum karbonatlar,sodyum metaborat ve boraks,bu amaçla kullanılır.

Tutucular: Çoğunlukla tutucu olarak potasyum bromür veya benzotriazol gibi heterosiklik bileşikler kullanılır.

2.10 ENTALPİ KAYNAKLARI

Entalpi, maddenin yapısında depoladığı her türden enerjilerin toplamıdır. Herhangi bir yolla dünyanın ısınmasına katkı sağlayan kaynaklar, dünyanın entalpi kaynaklarıdır. Dünyanın en önemli entalpi kaynağı güneştir. Diğer entalpi kaynakları ise;

- Kömür,
- Linyit,
- Jeotermal enerji,
- Doğalgaz,
- Hidrojen ve Nükleer enerji vb. kaynaklardır.
- Günümüzde, Dünya enerji gereksiniminin
- %80'i kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtlarla, geri kalan -%20'si basta hidrolik ve nükleer olmak üzere diğer kaynaklardan karşılanmaktadır.

Fosil yakıtların Dünya'da bilinen rezerv dağılımları petrol eşdeğeri olarak; %68 kömür, %18 petrol ve %14 doğal gaz olarak hesaplanmaktadır. Bilinen petrol rezervlerinin ömrü 40 yıl, doğal gazın 60 yıl kömürün ise 220 yıldır.

Yenilenebilir enerji kaynakları

Güneş enerjisi;

- Yeni ve yenilenebilir bir enerji kaynağı oluşu
- Çevreyi kirletici atıklar içermemesi
- Yerel olarak uygulanabilmesi
- Dışa bağımlı olmaması
- Karmaşık bir teknoloji gerektirmemesi
- İşletme masraflarının az oluşu sebepleriyle
- Son yıllarda üzerinde yoğun çalışmaların yapıldığı bir konu olmuştur.

Rüzgar Enerjisi; Rüzgardan elde edilecek enerji tamamen rüzgarın hızına ve esme süresine bağlıdır.

-Kararlı, güvenilir, sürekli bir kaynaktır.

-Türbin için geniş alana gereksinim gösterebilirler.

Dalga Enerjisi; Dünya yüzeyinin farklı ısınması sonucu oluşan rüzgarların deniz yüzeyinde esmesi ile meydana gelen deniz

dalgalarındaki gücün diğer yenilenebilir enerji kaynaklarındakinden daha yoğun olduğu hesaplanmıştır (10-15 defa daha fazla).

Gelgit enerjisi; Gelgit enerjisi, denizlerdeki oluşan gelgit olayından yararlanan yenilenebilir bir enerji kaynağıdır. Gelgit enerjisinde, gelgit olayı için üretilmiş olan özel türbinler kullanılır. Bu türbinler, iki taraflı olarak hareket edebilirler.

Biyodizel; ayçiçek, kanola, soya, aspir, pamuk, mısır gibi yağlı tohum bitkilerinden ham veya rafine olarak elde edilen bitkisel veya hayvansal yağların bir katalizör (asidik, bazik veya enzimatik) eşliğinde bir alkol ile (metanol veya etanol) reaksiyonu sonucunda açığa çıkan ve yakıt olarak kullanılan yenilenebilir bir üründür.

KAYNAKÇA

- Köseoğlu, F., Atasoy, B., Kavak, N., Akkuş, H., Budak, E., Tümay, H., Kadayıfçı, H., Taşdelen, U., (2003). *Yapılandırıcı öğrenme ortamı için: Bir fen ders kitabı nasıl olmalı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.*
- Bacanak, A. ve Gökdere, M. (2009). Investigating Level of the Scientific Literacy of Primary School Teacher Candidates. *Asia Pasific Forum on Science Learning and Teaching*, 10 (1), Article 1.
- Kaya, M., Bacanak, A. (2013). Fen ve teknoloji öğretmen adaylarının düşünceleri: fen okuryazarı birey yetiştirmede öğretmenin yeri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (2013) 209-228
- DeBoer, G.E. (2000). Scientific Literacy: Another Look At Its Historical and Contemporary Meanings and Its Relationship to Science Education Reform. *Journal of Research in Science Teaching*. 37 (6), 582-601.
- Kılıç-Bağcı, G. , Haymana, F. ve Bozyılmaz, B. (2008). İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı'nın Bilim Okuryazarlığı ve Bilimsel Süreç Becerileri Açısından Analizi. *Eğitim ve Bilim*, 33(150), 52-63.
- Kulaç İ, Ağirdil Y, Yakın M. (2006). Sofralarımızdaki Tatlı Dert, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve Halk Sağlığına Etkileri. *Türk Biyokimya Dergisi*,; 31 (3): 151-5.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2005). İlköğretim Fen ve Teknoloji Programı. Talim Terbiye Kurulu, Ankara
- Liu, X. (2009). Beyond Science Literacy: Science and the Public. *International Journal of Environmental & Science Education*. 4(3),301-311.

- Öztürk, K. (2002). Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'ye Olası Etkileri. G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 22, Sayı 1 (2002) 47-65
- Bağ, H. & Sürücü, A. (2011). Kimyada Özel konular. Pegem yayıncılık, Ankara.
- Çelik V, Balık DT. (2007) Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO). Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi; 23(1-2):13-23
- DPT, 2000. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT: 2515-ÖİK:533. Ankara
- Korkut,D., Soysal A., (2013) Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar, Hasuder Yayınları No :2013-4, Ankara
- Çalışır,Z.E., Çalışkan,D. (2003). Gıda Katkı Maddeleri ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri Ankara Ecz. Fak. Derg., 32 (3) 193-206.
- Üneri, S. (1998). Korozyonda Temel İlkeler, V. Korozyon Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1-28.
- Erbil, M. (2012) Korozyon İlkeler Önlemler. Korozyon Derneği Yayını, Ankara.
- <http://www.ecoquestturkey.com/default.asp?rsm=12181000000>
[0](http://www.ecoquestturkey.com/default.asp?rsm=12181000000)
- (Erişim tarihi 19.04.2018)
- <http://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/sera-etkisi-nedir> (Erişim tarihi 29.04.2018)

Behice DURGUN***TÜRK SANAT MÜZİĞİ NAĞMELERİYLE BİR SEVDA YOLCULUĞU****GİRİŞ**

Letafet ve zerafet'in çok az kaldığı günümüzde, duru Türkçe ile bile, Musa Eroğlu'nun Mihriban'ında söylediği "Ayrılıktan zor belleme ölümü" gibi anlamlı sözler yok artık. Radyonun sesi kısıldığında hepsi birbirine benzeyen "cıs tak" alt yapıllı gürültülü bir şeyler var. Ne yazık ki, kulağı bu gibi şeylerle dolduğu için toplumun estetik duygusu gelişmiyor. İnşaat ve mimariden tutun da bilimsel bir çalışmada bile estetiği ve - estetik bir yandan konfor da demek olduğu için - konforu yakalayamıyor.

Türk Sanat Müziği nağmeleri, güzelliğin belli ölçülere uyup uymamasıyla, giysilerin markalarla değil, ürkek adımlarla, gözlerdeki ışıltıyla simgelendiği; insanların, toz gibi üfleyince gidiveren, sevdayı ruhta yaşamadan isteklerin ön planda olduğu ilişkileri sevgi zannettiği; kopyala-yapıştır gibi birbirine

* Prof. Dr. - Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Anatomi Ana Bilim Dalı.
bdurgun@cu.edu.tr

benzeyen kişilerle ve saatlik birlikteliklerle kendilerini tükettiği değil, derin duygu okyanusunda kendilerini buldukları bir dünyadır (1). Bu yüzden, bu nağmeler her çalındıklarında insanı alıp o derin duygu okyanusunda yüzdüğü âna götürür ve zamanı durdurur.

Türk Sanat Müziği yalnızca bulunduğu coğrafyada değil, diğer coğrafyalarda ve heavy metal'den rock'a varan müzik türlerinde etkisini sürdürmüştür. Örneğin Metallica'nın "Nothing else matter" parçasında Nihavend makamı ve Kürdilihiczakar'ın en tiz tonundan esintiler var. Metallica'nın ana vokalisti, ritm gitaristi ve bestecisi James Alan Hetfield ile bateristi Lars Ulrich'in özellikle girişte "So close no matter how far" ile başlayan ve nakarat olan bölümde nihavend makamını ve Lars'in bateri vuruşlarında; yörük semai usûlünü, daha ileri bölümlerde yani heavy metali kullandıkları yerlerde Kürdilihiczakar makamı ile düyek ve semai usûlünü hatta 13/8'lik Şarkı Devr-i Revani ve 15 zamanlı Raksan birleşik usûllerini kullandığı görülür (2). Aynı şekilde Sting'in "Desert Rose" parçası ile Blackmore's Night'in "Storm" parçasında da bu esintileri görmek mümkündür.

1. Aşk Nedir, Sevda Nedir?

Aşkı sözlükler, bir başka varlığa karşı duyulan derin sevgi olarak tanımlar. "Aşka uçarsan kanatların yanar" demiş Sadi Şirazi "Aşka uçmazsan kanatların neye yarar?" diye hatırlatmış Mevlana ve Yunus Emre tamamlamış "Aşka varınca kanadı kim arar?" Tasavvuf felsefesine göre gerçek aşk ilahî aşktır. Allah'ı seven kişi Allah'ın yarattıklarını da aynı şekilde sever. Yaratandan ötürü yaratılanı sever. Bu aşk güzele değil, güzelliğedir. Ancak, aynı felsefeye göre, ilahi aşka mecazî ya da beşeri (insanî) aşkla da ulaşılır. Dolayısıyla, insanî aşk gerçek aşkın köprüsüdür (3). Platon da Symposium Dialogue'da güzelliğin bir idea olduğu ve zaman-mekan dışı mutlak varlık olduğunu anlatır. Böyle bir güzelliğe Platon "kendiliğinden güzel" adını verir. Platon güzellik idesine, güzelliğin özüne, Mutlak Güzelliğe (auto tu kalon) giden süreci Eros'a bağlar ve bir aşamalar zinciri tanımlar. Bu süreç, sırası ile beden, düşünce, eylem ve bilgi güzelliklerinden geçerek Mutlak Güzellik'e kavuşur (3). Bu Mutlak Güzellik, Fuzûlî'nin Leyla ve Mecnun mesnevisinde Tanrı güzelliğine karşılık gelir. İbn Sina, İbn

Arabi, İbn Hazm, Mevlana, Yunus Emre, Kierkegaard gibi pek çok filozof da bu anlayış içindeydiler. Platon'un konuyu Eros'a bağlaması insanın güzel olanda yaratmaya ulaşabilme ve ölümsüzlüğe karşı duyulan derin existential (var olma) isteğidir. Sevgi kuramının kurucusu Psikanalist Erich Fromm, sevginin, belli bir olgunluğa erişmeden, rastgele herkesin tadabileceği bir duygu olmadığını, kişinin bütün kişiliğini yaratıcı yönde geliştirmedikçe sevmeye çabalarının boşa çıkacağını, sevmeye yetisi, gerçek alçakgönüllülük, gözüpeklik, inanç ve disiplin olmadan kişinin sevgide doygunluğa eremeyeceğini belirtir (4).

Aşk yaşayan özneler "yar" denir. Yüzyıllarca birçok edebiyatçı şiirlerinde, romanlarında aşkı yazdı. Birçok ressam resimlerinde aşkı tasvir etti. Aşka dair şarkıların sayısı hayal bile edilemez.

İşte aşkın insanda oluşturduğu değişikliği anlatan bir dörtlük:

*Kaç defa atıyor bu kalp?
Kaç nefes var ömür boyunca?
Yarısı gidecek gibi,
İşte bu, aşk.*

- Behice Durgun –

Bu çalışmada, sevgilisine derdini anlatabilmek için bile onu incitmeme zarıflığını gösteren aşkın sade, duru ve çıkarsız sevdasının başlangıcı ve vuslata kavuşması Türk Sanat Müziğinin her sözcüğünde derin anlamlar taşıyan güfteleri ve nakış gibi işlenmiş besteleriyle dile getirildi (1).

2. Seveda Yolculuğu

Gönül'ün ne olduğunu bilene duyulan minnet **Güfte ve Bestesi Sadettin Kaynak, Makamı Nihavend, Usûlü Curcuna** olan şarkıda ne güzel dile getirilir:

*Gönül nedir bilene gönül veresim gelir.
Gönülden bilmeyene hissiz diyesim gelir.
Aşk nedir, seveda nedir bunu bilmek gerektir.
Bunu bilen âşık'ı her gün göresim gelir.*

Seveda Yolculuğunun kahramanları bir erkek ve bir kadın. Aşık erkek. Bütün çabası kadının gönlünü çelmek. Mekan

İstanbul. İstanbul....Aziz İstanbul! Ne şarkılar yazılmış bu güzel şehir için!

Güfte ve Beste: Alâeddin Yavaşca, Makâm: Hicâz, Usûl: Düyek

*Boğaziçi, şen gönüller yatağı
Her bucağı âşıkların otağı
Yamaçları sanki cennetin bağı
Mehtâbı hoş, güneşi hoş, günü hoş
Boğaziçi herkesi eder sarhoş*

*Pırıltılar oynaşırken sular da
Öpüşürler martılar kuytularda
Tarabya'da, Bebek'te, Üsküdar'da
Mehtâbı hoş, güneşi hoş, günü hoş
Boğaziçi herkesi eder sarhoş*

*Gönüllerin kaynaştığı beldesin
Lâledesin, sümbüldesin, güldesin
Rûha dolan aşkınla bestemdesin
Mehtâbı hoş, güneşi hoş, günü hoş
Boğaziçi herkesi eder sarhoş*

Bir evin bahçesinde karşılaştıklarında kızın ürkek bakışları Aşık'a **Güftesi Cenap Muhittin Kozanoğlu, Bestesi Refik Fersan'a ait Acemkürdi** makamında ve Sengin Semâî usûlünde şu eseri söyler:

*Rüzgâr uyumuş ay dalıyor her taraf ıssız
Ölgün bakıyor varsa uzak bir iki yıldız
Gel çit bile yok korkma benim, bahçede yalnız
Ey gözlerinin rengi kadar kalbi güzel kız.*

Duygusal bir şeylerin oluşmaya başladığını hisseden ama emin olamayan Aşık, **Güftesi Hasan Ali Yücel,, Bestesi Servet Yesârî Bey'e** ait olan şarkıyı mırıldanmaya başlar kendi kendine:

*Bir hadise var can ile canan arasında.
Kaldım yine bir ateş-i hicran arasında*

*Bir tir-i kaza var yine müjgân arasında
Kasdetmek için cana bir imkân arasında.*

Can ile canan arasında bir şeyler var,
Bir yandan da “ya ayrılık olursa!” diye korkutan.
Oysa canânın kirpiklerinden kazayla fırlatılan oklar (kaçamak bakışlar),
Sanki o an cana kastedecekmiş gibi ümit veriyor.

- Günümüz
Türkçesi:
B.Durgun -

Böyle mükemmel örülmüş bir şiir, **hisarbuselik makamının** tatlı nağmeleriyle daha da estetik hale getirilince dinlenmez mi, söylenmez mi?

Daha sonra aşkının coşkusuyla, Aşık Boğaz’da bulmaz mı kendini?

Güfte: Vecdi Bingöl, Beste: Kadri Şençalar, Makam: Nihavend, Usûl: Nim Sofyan

*Ah! Ey güzel İstanbul, benim sevgili yarım
Güzelliğin aksetmiş boğazın sularına
Benim her şeyim sensin seninle bahtiyarım
Ahu kızlar sarılmış sinene kollarına
Ah güzel İstanbul ey şirin İstanbul
Ah güzel İstanbul sen benim canımsın
Bir gönül macerası anlatıyor dalgalar
Mavi sular söylüyor kalbimin ninnisini (türküsünü)
Ruhuma semalardan dökülen müjdelere var
Duyuyorum gönlüme sevdanın indiğini
Ah güzel İstanbul ey şirin İstanbul
Ah güzel İstanbul sen benim canımsın.*

Hiç unutulamayan ânlar vardır. Belleğin koruduğu ama aklın ermediği ânlar. Ne olursa olsun “güzel” hatta “mükemmel” diye anılan zamanlar. Ayak yere basmıyormuş da sanal bir gökyüzünde uçuşup duruyormuş gibi, hem sevip hem sevilen ve sevmenin ayrı bir güzellik olarak algılandığı, gönlün uçsuz bucaksız enginliğinde gezinilen o ânlar... Geçmişin, şimdinin ve

geleceğin birleşip bütünleştiği, zamandan bile muaf tutulan o ânlar. Bu şarkı o ânların şarkısıdır ve dinleyen neyi hatırlamak istiyorsa onu hatırlar, neyi bulmak istiyorsa ona koşar. İnsanın anlatabilmek için yeteneğinin kısıtlı kaldığı ânlar... Şiirlerinde melodik bir anlatım olduğu bilinen YAHYA KEMAL bile bu durumda betimlemeyi musikiye bırakır (*Kürdilihicazkar makamında ve Semâî usûlünde bir bestede MÜNİR NURETTİN SELÇUK USTA'nın ellerine*).

Perestîş "Eski Şiirin Rüzgariyle" adlı eserde yer alan ve Abdülmecit devrinde yaşamış bir güzele ithaf olunan Yahya Kemal Beyatlı gazelidir. Şiirin ta kendisinde; görselliğin, müziğin ve resim karakterinin içerilmekte olduğunu fark etmek ise ayrı bir güzelliştir.

*Ey nâz ü işve velvele-î şân olan sana,
Ömrünce mest olur nice hayrân olan sana.
Fevvâre ka'r-ı havza düşer şermsâr olup,
Baktıkça gülsitanda hırâmân olan sana.*

*Her âh bir hitâb idi Körfez'de dün gece,
Bin mâh içinde bir meh-i tâbân olan sana.
Her cevr her ceфа yaraşır hüsn ü ânına,
Bîdâd kıl keremse de şâyân olan sana.*

*Tavsîfi mûsikîye bırakmak diler Kemâl,
Bulmaz lisanda nağme senâ-hân olan sana.*

Ey naz ve işvesi hayretlere düşürecek kadar ünlenmiş güzel,
Sana hayran olan ömrü boyunca kendinden geçer.
Gül bahçesinde eda ve işve ile salınan sana baktıkça,
Fıskiyeden fişkiran su bile utanıp havuzun dibine düşer.

Dün gece körfezde her âh;
Bin ay içinde en parlak ay olan sana bir seslendi.
Senin güzelliğin için her türlü üzüntü ve derdi çekmeye değer.
Sana yakışan bağışlama ise de, eziyet etmen bile değer.

Kemal dilde seni övecek bir nağme bulamaz artık
Seni tarif etmeyi musikiye bırakmak ister.

- Günümüz
- Türkçesi:
- Behice Durgun -

Duygularını haykırmak isteyen Aşık, **Güftesi Vehbi Cem Aşkun, Bestesi Sadettin Kaynak, Makamı Nihavend ve Usûlü Düyek** olan “Ne dert kalır ne hüznün” ile seslenir sevgiliye:

*Ne dert kalır ne hüznün,
Bir sudur akar zaman.
Seni ilk gördüğüm gün
Dedim âh âh âh âh benim olsan.*

*Ay değil yıllar geçti.
Kavuşmak şimdi bir ân.
Kış geçti, bahâr geçti.
Dedim âh âh âh âh benim olsan*

*Yeter üzme, çabuk gel
Uzamasın bu hicrân.
Bu günlerden çok evvel
Dedim âh âh âh âh benim olsan.*

Nihayet Aşık’ın halinden anlayan Sevgili ile buluşmaya karar verilir. “Kız evi naz evi” denir ya! Tabii güzelimiz geç kalır buluşma yerine. Aşık bu, heyecanını nasıl döksün dile?

Beste: İsmâil Hakkı Bey, Makam: Nihavend, Usûl: Türk Aksağı

*Nerelerde Kaldın Ey Serv-i Nâzım?
Bana bir haber ver budur niyâzım
Hasretinden acep ölmek mi lâzım?
Bana bir haber ver budur niyâzım.*

Sevgili geldi işte! Bütün güzelliğiyle göründü... Aşık’ın kalbi yerinden çıkacakmış gibi atmaya başladı. Ne desin, ne söylesin şimdi?

Güfte: Hikmet Şinasi Önel, Beste: Avni Anıl, Makam: Acemkürdî, Usûl: Değişimli Düyek ve Semâî

*Bir başka eda, başka bir arzu ile geldin
Akşam çöküyordu yine bir başka güzeldin
Sevdalı bakışlarla gülüp kalbimi çeldin
Akşam çöküyordu yine bir başka güzeldin*

Tam da aşkını söylemenin zamanı. Ya söylediğinde Sevgili gücenir, kızar ve konuşmazsa hiç! **Tereddüt** var, Aşkını açıkça (**sarahaten**) söylemenin bir yolu olmalı. İşte bir güzel nağme daha. Münir Nurettin'in hocası Ali Rifat Çağatay'ın harika bestesi:

Güfte: Orhan Seyfi Orhon, Beste: Ali Rifat Çağatay, Makam: Nihâvend Usûl: Sofyan

*Sarahaten, acaba, söylesem darılmaz mı?
Darılmak adeti, bilmem ki çapkının naz mı?
Desem ki: "Ben, seni... " Yok, dinlemez ki, hiddet eder!
Niçin? Bu sözde ne var? Sanki hiddet etse ne der?
Desem ki: "Ben, seni pek..." Ya kızar, konuşmazsa?
Derim: "Bu çektiğim insaf edin, eğer azsa..."
Desem ki: "Ben, seni pek çok.." hayır, kızar bilirim,
Tereddütüm acaba hiddetinden az mı elim?
Desem ki: "Ben, seni pek çok..." Sakın gücenme emi,
Sakın gücenme, eğer anladınsa sevdiğimi..*

Öyle güzel bir yanıt gelir ki Sevgili'den... **Güfte ve Beste: Dr. Alâeddin Yavaşca'dan, Makamı Nihavend ve Usûlü Semâî** olan bir şarkıyla. Aşık göklere uçar sevinçten:

*Gönlümün bülbülüsün aşk bahçemin gülüsün,
Sevda ufuklarında, gül endamın yürüsün,
Aşkına yandı gönül, sözüne kandı gönül,
Belki beni ararsın, diye aldandı gönül,*

*Sevgili aşka inan, onun ateşiyle yan,
Aşık gönüllerdeki, sevgiye aşka inan,*

*Sevgilim gül yüzüme, inan benim sözüme,
Yalan söylesem bile, sakın vurma yüzüme,
Aşka düştüm yeniden, sensin beni kül eden,
Gönlümdeki bu aşka, inanmıyorsun neden?*

*Sevgili aşka inan, onun ateşiyle yan,
Aşık gönüllerdeki, sevgiye aşka inan.*

Sevginin süzölmüşlüğünü sürdürecekt kadar yürekli olanlar bir gün elbet kavuşmayı hak eder. Artık aşk ateşi sarmıştır ikisini de. Başka söz söylemeye gerek yoktur:

Güfte: Vecdi Bingöl, Beste: Sadettin Kaynak, Makam: Nihâvend, Usûl: Düyek-Semâî

*Kalplerden Dudaklara Yükselen Sesi Dinle
Bu içten duyularla baş başayız seninle
Çifte kumrular gibi.*

*Gölgeli derelerde çağlayan sular gibi
Bir ilahi nağmedir gönülden coşar gelir
Ruha kadar yükselir.*

*Sevgiden güzellikten örölmüş hale olur,
Dillerde nale olur gözlerde jale olur,
Birleşen dudaklarda gül olur lale olur,*

*İşte bu hoş terane aşkın sesidir gülüm.
O her şeyde bahane aşksız hayat bir ölüm.*

Sonrasında buluşmalar.... Buluşmalar... Ve ikisinin de unutamadıkları “**O akşam**”:

Beste: Râkım Elkutlu Güfte: Rifat Ahmet Moralı Makam: Nihâvend Usûl: Aksak - Semâî

*Mümkün mü unutmak güzelim neydi o akşam
Hülya gibi rüya gibi bir şeydi o akşam
İçtik kanarak bir ezeli meydi o akşam
Hülya gibi rüya gibi bir şeydi o akşam*

Karşılıklı verilen sözler ve “**Ahde bağlanma**”. Sonu mutlu biten bir sevda yolculuğu. Birlikte acı ve tatlı günleri paylaşma.

Mehmet Akif Ersoy’un aslında ilahî aşkı anlattığı ancak mecazî aşkı da içeren şiirini **Şerif İçli Hüseyini makamında ve Aksak Usûlünde bestelemiştir:**

Ezelden âşinânım ben ezelden hem-zebânımsın

*Berber ahde bağlandık ne olsan yâr-i cânımsın
Ne olsan zerrenim kalbimde hâlâ çarpar esrârın
Gel ey canân gel ey cân kalmasın ferdâya didârin.*

Ben seni ezelden tanırım ve aynı dilde konuşurum.
Birbirimize söz verdik, bu nedenle canımın sevgilisisin.
Ne de olsa ben senden çok küçük bir parçayım, kalbimde senin
sırların saklı,
Ey can, ey sevgili gel ki, görüşmemiz gelecek zamanlara
(kıyamete) kalmasın.

- Açıklamalı Çeviri:
Behice Durgun -

Bu şiirde anlamı daha da netleştirmek için tasavvuf felsefesine göre aşkı anlamak gerekir. Tasavvufta, aşkın ortaya çıktığı yer Allah ile insanlar arasındaki sözleşmenin (**ahd**'in) yapıldığı yerdir. Burada Allah' ın güzelliğinden bir parça gören insan, dünyaya geldiğinde bu güzelliğin arayışı içinde olur ve o güzelliği bulduğu kişiye aşık olur. Aslında aşık olunan karşıdaki insan değil, Allah'ın bir zerrecik nurunun bir bedende hayat bulmuş halidir. Bu dünyadaki mecazi (insanî) aşkların tamamı ilahî aşka erişmenin yollarından biridir ve aşk yolunda kendinden geçenler ancak gerçek aşkı bulabilir. Aslında aşk aklın baştan gitmiş halidir. Mevlana der ki; “ Ey akıl! Çık git başımdan, zira aşk geldi”.

Aradan yıllar geçse, her ikisi de yaşlansa bile bitmeyen bir sevgi ve saygı. Güzellik dışta değil içtedir artık:

**Beste: Selâhattin Pınar, Güfte: Rıza Polat Akkoyunlu,
Makâm: Kürdîlihicâzkâr, Usûl: Türk Aksağı**

*Yalancıdır hep aynalar
Gir kalbime, gör kendini
Gerçek yüzün bir bende var
Gir kalbime, gör kendini*

*Gâh güllerde gül nefesin
Gâh bülbülde şakrak sesin
Nere gitsen benimlesin
Gir kalbime, gör kendini*

*Pınarlarda akış gibi
Halılarda nakış gibi
İlk sevgide bakış gibi
Gir kalbime, gör kendini*

Böylesine derin bir seveda yolculuğu insana güzel duygular yaşatır. Bu yolculuğu sevdalılarla birlikte yaşayanların coşkusunu anlatmaya **Güftesi Vecdi Bingöl, Bestesi Sadettin Kaynak'a ait Nihâvend makamında ve Nim Sofyan- Semâî usûlündeki** şarkı ne güzel yaraşır:

*Güller ne hoştur, renkler ne ince
Bülbül sarhoştur güller gülünce
Gül ne güzeldir, ne güzeldir
Gül ne güzeldir.*

*Kırmızı gülleri gözyaşı sular, şebnemle dolar
Sarı güller içli solgun, elemli, bakışı nemli
Beyaz güller saf sevgiye nişâne, ne hoş efsane*

*Senin aşkın, sevgili, andırır hangi gülü, sevgili söyle
Aşk dikenli gül gibi, sev katlan bülbül gibi, ezelden böyle
Sevgilim yaklaşalım, gül gibi koklaşalım, kaçınma öyle*

*Bak güzellere, pek zor güllere
Gül ne güzeldir, vermem ellere*

KAYNAKÇA

Behice Durgun Kişisel Nota Arşivi. 1975-1980 arası dönemde TRT Ankara Radyosu'ndan sağlanmıştır.

Metallica. Nothing Else Matter. Nota ve Gitar Tabs. (Erişim Tarihi: 17.10.2017)

https://www.sheetmusicdirect.com/se/ID_No/69056/Product.aspx

Cebecioğlu, Ethem (2010). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Anka Yayınevi, 744s.

Platon. *Symposion*. (Çev. Eyüp Çoraklı). Kabalcı Yayınevi. 278s., 2007..

Fromm, Erich (2000). *Sevme Sanatı*. (Çev. Özden Saatçi Karadana). İlya Yayınları - Psikoloji Dizisi, 180s.

Nesrin MENGİ*

SELİM İLERİ’NİN KALEMİNDEN İSTANBUL

1. Çok Kültürlü Bir Yaşam

1970’li yılların en çok okunan, edebiyat yaşamı boyunca yazıdan başka bir uğraş edinmeyen; roman, öykü, şiir, deneme, tiyatro, anı, inceleme gibi edebiyatın farklı türlerinde -edebiyat ve kültür dünyamızın tanıklığını, değerlendirmelerini içeren bir üretkenlikle- nitelikli eserler ortaya koyan Selim İleri (1949-), çağdaş Türk edebiyatının önemli yazarlarından biridir. Selim İleri, çok genç bir yaşta girdiği edebiyat dünyasında, geniş okur kitlelerine ulaşmayı başarmış Türk edebiyatının üretken kalemlerindedir.

Ali Selim İleri, 30 Nisan 1949’da İstanbul’un Kadıköy semtindeki Bahariye Caddesi’nde bulunan Gerede Apartmanı’nda dünyaya gelir. Ablası, tarih kitabında Yavuz Sultan Selim bölümünü çok sevdiği için ona Selim adını koyar. Selim İleri, uysal ve içe dönük bir çocuktur. Kıbrıslı olan babası Hasan Hilmi İleri, Lefkoşa’dan İstanbul’a gelerek öğrenim görmüş, daha sonra devlet bursuyla gittiği İsviçre’den yüksek makine mühendisi olarak dönmüştür. Ev hanımı olan annesi

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

nesrin_mengi@hotmail.com

Süheyla İleri, Adapazarlıdır. Selim İleri'nin, kendisinden dokuz yaş büyük ablası Meral İleri, Alman Filolojisi eğitimi aldıktan sonra Almanca okutmanlığı yapar. İstanbul Teknik Üniversitesinde öğretim üyesi olan babası, 1953 yılında konuk profesör olarak Almanya'ya giderken ailesini de beraberinde götürür. Çocukluk döneminde karşılaştığı bu yeşil ülke, onun romanlarına da yansıyan doğa tutkusunun milâdı olur. Doğayla birlikte, Almanya'da gördüğü kiliselerin ihtişamından etkilenir ve bu etkinin izdüşümlerinin eserlerine yansıdığını her fırsatta dile getirir.

Noel'de kiliselere gittik. İnanılmaz bir görkem. Öylesi bir görkemi ilk kez görüyorum. Kenarları sırmalı, küçücük yeşil kadife örtü üstünde mumdan bir İsa verdiler bana. Hıristiyan olmaya kalkışmıştım. Bizimkiler örtüyü, İsa'yı ortadan yok ettiler.

1954'te aile İstanbul'a döner; 1955'te okul hayatına başlayan Selim İleri, birinci sınıfı Cihangir İlkokulunda, sonraki dönemi de Firuzağa İlkokulunda tamamlar. Önce kısa bir süre Bakırköy Lisesine devam ettikten sonra, "hayatımın dönüm noktası" dediği Atatürk Erkek Lisesine geçer. İlkokul ve ortaokulda başarısız bir öğrenciyken bu durum burada değişir. Bu okul Sait Faik, Sabahattin Ali gibi çağdaş Türk edebiyatı yazarlarıyla, aynı zamanda edebiyat yaşamına yön veren, onun "yazarlık ülküsü"nü biçimlendiren iki öğretmenle tanışmasını da sağlar. Edebiyat öğretmeni Rauf Mutluay, ona edebiyatı sevdiren insanlardan biri olarak yaşamındaki yerini alır. Onu öykü yazmaya yönlendirerek edebiyat dünyasına adım atmasını sağlayan, Fransızca öğretmeni Vedat Günyol olur.

Selim İleri'nin yaşamında kitabın değer kazanması, annesinin ona okuduğu masallarla başlar. Roman okuma tutkusunu iyi bir okur olan annesinden edindiğini söyler. Annesinin romanı okurken mutlaka sonuna baktığı için alışılmamış bir okur olduğunu ve bu yüzden "belki yazdığım her romanı belli belirsiz bitirmeyi yeğlerim" sözleriyle romancı kişiliğinin şekillenmesinde annesinin etkisine işaret eder. Yazar, annesinin kendisine okuduğu masalları çoğu zaman olduğu hâliyle kabullenmez; sürekli değiştirir, tekrar kurar, mutlu sonla bitmiş olsa bile sonlanmasına izin vermeyerek devamını getirir. Okumayı öğrendikten sonra Christian Andersen'in "Kibritçi Kız" masalı kurgu ve hayal dünyasını zenginleştiren eserler arasında yerini alır. "Kibritçi Kız" masalının bir başka özelliği de, barındırdığı başkaldırı duygusuyla Selim İleri'de toplumsalluğun ilk etkisini yaratmasıdır. Yazar bu etkinin

önemini, “sosyalizmle ilgili en ağır kitapları, yazıları okurken bile o kibritçi kız, o yangınlı yılbaşı akşamı beni yeniden ve yeniden altüst etmiştir.” sözleriyle vurgular. Ailede herkes sorumluluklarını bilmektedir. Baba çalışır; ailenin geçimini sağlar, annesi evi yönetir; ev ve aile bireyleriyle ilgilenir. Dışarıdan bakıldığında, her şey olması gerektiği gibidir; ancak aile bireylerinin ilişkilerinde eksik olan şey, iletişimdir. Selim İleri, bu iletişimsizlikten kaçmak, ikinci bir yaşamı aramak adına, gerçek ailesinin başka bir evde yaşadığını hayal eder ve bu hayale kendini inandırır. Oğlunun böylesi bir düşünce içinde olduğunu öğrenen babasının kendisini yalan söylemekle suçlaması, onu daha da kışkırtır ve o günden sonra sürekli yalan söyler. Çocukluk yalanlarının yazarlık çekirdeğini oluşturduğunu ifade eden Selim İleri’ye göre, edebî yazarlıkla mitomani arasında doğrudan bir akrabalık vardır. Yaşamın gerçeğinden yola çıkılır; ancak sanatın gerçeğine ulaşabilmek için var olan gerçek çarpıtılmak zorunda kalınır. Yeni baştan kurulan gerçek, artık bir yalandır. Yaşamsal gerçeklikten bakıldığında sanat bir yalandır. Sanatsal gerçekliğin içindeyse yaşamsal gerçekliğin izi sürülür.

Selim İleri, dokuz yaşında okumaya başladığı Kemalettin Tuğcu’nun romanlarından merhameti öğrenir. Yazar Kemalettin Tuğcu’yla birlikte, Kerime Nadir, Ethem İzzet Benice, Muazzez Tahsin Berkant gibi popüler romancıların eserlerindeki duyarlıklardan etkilenmiştir. “Hep sonbahar yaprakları, yağmurlar, verem beni çekip çeviriyordu, hep yalnızlık, ‘sensizlik’, birkaç damla gözyaşı” sözleriyle de ifade ettiği bu etkilenmeleri daha sonra eserlerine taşımıştır. Yazar, edebiyata olan bağlılığını bu popüler romanlara borçludur. Zamanla ağlamamayı öğrenecek olan Selim İleri, o dönemde “ruhun örtünmesi gerek”tiğini henüz bilmemektedir. Bu dönemde tanıştığı “insan ve şair Necatigil’den” çok şey öğrenir. Selim İleri, “Kendi yaradılışıyla ilgili birçok meseleyi Necatigil’in hem şiirinde hem kişiliğinde, dünyaya bakışında buldum. En az ailem kadar yakın birisiydi.” ifadeleriyle andığı Behçet Necatigil’in yaşama bakışına, sanatçı tavrına her zaman hayranlık duyar. Gençliğinde var olan yazarlık ihtirası, Necatigil’in şiiriyle tanışınca diner. Onun şiiriyle birlikte orta sınıfın trajik konumunu saptayabilir. Orta hâlli bir memur çocuğu olarak maddi olanakları kısıtlı; ancak babasının mesleki konumundan dolayı üst sınıfın sosyal çevresi içinde bulunmak, Selim İleri’de aşağılık duygusu yaratır. Ancak Necatigil’i tanıdıkça bu duygudan kurtulur; üst sınıfın tükenmeyen aç gözlülüğüne tiksinti duyar.

Selim İleri, 1967’de Vedat Günyol’un yönlendirmesiyle öykü yazmaya başlayacaktır. O dönemde Vedat Günyol, *Yeni Ufuklar* dergisini yönetmektedir. Yazdıklarının Türk edebiyatında seçkin bir yere sahip bu dergide yayımlanmasını çok isteyen Selim İleri, nihayet 1967 yılının Temmuz ayında *Yeni Ufuklar* dergisinde “Savaş Çiçekleri” öyküsel düzyazısıyla edebiyat dünyasına ilk adımı atar. Selim İleri bir süre sonra, yazdığı öykülerini kitaplaştırmaya karar verir. İlk öykü kitabı **Cumartesi Yalnızlığı/Güz Notları** 1968 yılında çıktığında, henüz 19 yaşındadır. Öykü kitabını aynı yıl kaybettiği babasına ithaf eden yazar, bu kitap yayımlandıktan sonra edebiyat çevrelerinde ilgi görmeye başlar. 1973’te **Destan Gönüller**’le birlikte, “kalbimde her zaman roman yatardı” diyen Selim İleri, “yeniyetmelik tutkusu” romana geri döner.

Bugün 69 yaşında olan Selim İleri’nin 50 yıla sığdırdığı roman, öykü, deneme, şiir, oyun, senaryo, inceleme, derleme gibi edebiyatın her alanına yayılmış 72 kitabı bulunmaktadır. Selim İleri, belleğinde sakladığı yaşantıları okuyucuyla paylaşmayı seven bir yazar tavrına sahiptir; yaşamının başlangıcından itibaren kendisi ve çevresi ile ilgili anımsadıklarını yazar. On bir kitaptan oluşan *İstanbul Kitapları*’nda anımsama önemli bir belirleyicidir. Selim İleri, kendi varoluşunu borçlu olduğuna inandığı kenti her detayıyla okuyucusuyla paylaşmak ister.

İstanbul Yalnızlığı (1989), İstanbul: İstanbul Kütüphanesi, 108 s.

1870’lerde İstanbul’un mimari görünümündeki değişimin olumsuzlukları anlatılır bu ilk İstanbul kitabında. Semtleriyle, sokaklarıyla değişen, yok olan eski İstanbul’a özlem, değişimin getirdiği çirkinliklere sitem vardır.

Yıldızlar Altında İstanbul (1998), İstanbul: Oğlak Yayınları, 223 s.

Selim İleri, *Yıldızlar Altında İstanbul*’da romanlarda, filmlerde kalmış eski İstanbul’u bugüne taşır. Kentin Cihangir, Yeşilköy, Şişli semtlerini ve özellikle Boğaziçi’ni anlatır.

İstanbul’un Sandık Odası (2004), İstanbul: Doğan Kitap, 189 s.

Belleklerde kalan İstanbul’un kitabını yazar. Artık geçmişte kalan, geriye dönüşü olanaksız güzelliklerini anlatır. Selim İleri, kendi İstanbul’unun «manolya kokulu bahçelerinde»

dolaşır. Yazar bu kitapla 2005 yılı Türkiye Yazarlar Birliği Hatıra Ödülü'nü alır.

İstanbul Hatıralar Kolonyası (2006), İstanbul: Doğan Kitap, 208 s.

“Yıl 1950 falan herhalde. Kadıköyü Bahariye Caddesi'ndeki Gerede Apartmanı'nın giriş katındaki balkon. Babam, ablam Meral'le geliyor ki, mevsim sonbahar. Ve güneşli bir öğleden sonra. Yıl şimdi 2006. Fotoğraftaki kendime bir yabancıya bakar gibi bakıyorum. Doğup büyüdüğüm İstanbul'a da çoğu kez öyle bakıyorum zaten. Bu yüzden sürüyor İstanbul Kitapları. İstanbul Hatıralar Kolonyası'nı bu yüzden kaleme getirdim.” diyen Selim İleri, görkemli bir kentin öyküsünü anlatır buradaki yazılarında.

İstanbul Lale ile Sümbül (2007), İstanbul: Doğan Kitap, 200 s.

İstanbul Lale ile Sümbül'de 40 yıldır yazmayı en çok sevdiği konulardan biri olan İstanbul'u anlatır bir kez daha. Yazar, kendisi için tuttuğu İstanbul notlarını okuyucuyla paylaşmak ister.

İstanbul'un Tramvayları Dan Dan!.. (2008), İstanbul: Doğan Kitap, 224 s.

Selim İleri'ye göre İstanbul'un simgelerinden biri olan tramvayın öyküsü, tramvay işletmesinin kuruluşu, İstanbulluların taşıtla tanışması hepsi birden bu kitapta yer alır.

İstanbul, İlk Romanımda Leylak, (2009), İstanbul: Everest Yayınları, 189 s.

Selim İleri okuyucuya rehberlik eder bu kitabında da; İstanbul'un eski zaman sokaklarını ve o sokaklardan geçmiş insanları anlatarak..

Yaşadığım İstanbul, (2012), İstanbul: Everest Yayınları, 320 s.

Yıllardan beri bir gönül borcu duyduğunu söylediği İstanbul'un binlerce yıllık yaşamını, tarihî mirasını, mimarî dokusundan mutfağına kültürel birikimini, yazarlarından, şairlerinden ressamlarına, tiyatro ve sinema sanatçılarna her yönüyle anlattığı kitaplardan biridir.

İstanbul Mayıs'ta Bir Akşamdı, (2014), İstanbul: Everest Yayınları, 212 s.

Burada da İstanbul'a dair belleğinde kalanları yazarak İstanbul'a bellek kazandırmaya devam eder.

İstanbul Bu Gece Yine Sensiz, (2016), İstanbul: Everest Yayınları, 495 s.

1950'lerin ve 1960'ların İstanbul'una ait anımsadığı detaylarla «öz» İstanbul'u anlatır. *İstanbul Kitapları*'nın bu kitapla sonlandığını belirtir.

Bu fikri ben bulmadım. Rahmetli Çetin Emeç'in bir gazete için bir önerisiydi. Yazı dizisi şeklinde İstanbul yazıları yazmamı istedi. 1980'lerin başında İstanbul yazılarını yazmaya başladım. O zamanlar İstanbul kitaplarımdan hiçbiri yoktu. Yaklaşık yirmi beş yıl İstanbul yazıları ve kitapları yazdım. Bu da yazarlık hayatımın yarısına tekabül ediyor. Ama İstanbul Bu Gece Yine Sensiz kitabım İstanbul ile ilgili çıkardığım son kitap, artık İstanbul kitaplarımı noktalıyorum Selim İleri kendi yaşam öyküsünden, kişisel deneyimlerinden ve gözlemlerinden yola çıkmış, evrensel düzeye ulaşmış bir sanatçıdır.

Yaşantı, onda ilk büyük bir yazma dürtüsüdür. Edebiyat yaşamı boyunca hatırlamaktan vazgeçemediği şeyler vardır. Bunların başında da, belleğinde geçmiş zaman halleriyle yaşatmaya çalıştığı İstanbul gelir. Selim İleri edebiyatının coğrafyasını İstanbul oluşturmaktadır. İstanbul, Selim İleri'nin eserlerinde salt coğrafya olmanın ötesinde, kültürel anlamda değer kazanır; geçmişle içinde yaşanan zamanın, kaybolan kültürle korunması gerekenin, daha önemlisi edebiyatın da mekanıdır. Selim İleri İstanbul'u yazmaz, İstanbul'un ta kendisidir. Onun ister dostluğunu, ister yazdıklarını paylaşın, aynı İstanbul zarafetini, aynı İstanbul görmüş geçirmişliğinden gelen alçakgönüllüğü bulursunuz. Selim İleri edebiyatının coğrafyasını İstanbul oluşturmaktadır. İstanbul, Selim İleri'nin eserlerinde salt coğrafya olmanın ötesinde, kültürel anlamda değer kazanır; geçmişle içinde yaşanan zamanın, kaybolan kültürle korunması gerekenin, daha önemlisi edebiyatın da mekanıdır. Selim İleri İstanbul'u yazmaz, İstanbul'un ta kendisidir. Selim İleri külliyyatını karşınıza dizdiğinizde, kapağında İstanbul sözcüğü geçmeyen kitaplarının çoğunda da İstanbul vardır.

İstanbul Kitapları, İstanbul'a ait anımsamaktan vazgeçemediği mekanların birer seçkisi niteliğiyle külliyyat içerisinde karşımıza çıkar. Selim İleri bu kitaplarda, genel olarak 1950'li yıllardan bugüne tanıklık ettiği geçmişle birlikte, okuduğu eserlerden de yola çıkarak değişen İstanbul'u anlatır. Kent, tarihi ve kültürel kimliğiyle yaşantılar, farklı mekanlarıyla ele alınır. Çoğu kez yazarın kişisel macerasından yola çıkarak okura kayıp İstanbul'u gezdirirken “soylu, sakin ve huzurlu”

geçmiş zamanı yeniden inşa eder. İstanbul'un mimarisi; camiler, yalılar, saraylar, köşkler ve diğer bütün yapılarla birlikte, İstanbul halkının yaşantısı anlatılmakta ve bu kentle ilgili kenti anlatan, kent için üretilen edebiyat/sanat eserlerinin bir dökümü yapılmaktadır. İstanbul'un semtleri, köşklere, konakları, şimdi yerinde yeller esen sinema ve tiyatroları, plajları, faytonları, pastaneleri, yemekleri. Kısaca yok olan kenti var eden bütün unsurlar ve yitirişin büyük acısı. Yaşanılan, anımsanan ve özlenen İstanbul, *İstanbul Kitapları*'nın anlatı dokusunu oluşturan öğelerdir. Geçmişe duyulan özlem; unutulmuş mekanlar ya da o günlerin sosyal yaşantısına ait ayrıntıyı vermesi gibi nostaljik yanlar barındırmakla birlikte, bir maziperestlik olarak da değerlendirilmemelidir. Selim İleri, belleğini yitirmiş topluma bellek kazandırma çabasıdadır ve *İstanbul Kitapları*'nda anımsayan belleğin tanıklığını yazmak ister:

Mesela çocukluğum boyunca dinlediğim bazı efsane olmuş, sahneler, kişiler vardı. Mesela Atatürk'ün Florya'da ya da Fenerbahçe'deki Belvü Gazinosu'nda halkın arsına karışması hep efsanevi bir anlatımla anlatılırdı. Bunların bende yazınsal bir çekiciliği kalmıştı. (İleri 2002, 310).

Selim İleri'nin geçmiş zamanı, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi öncesiz ve sonrası zamanı ele geçirme çabasıdır bir bakıma. Geçip giden zaman içinde insanların değer verdikleri, anlamlar yükledikleri mekanların ya da o mekanlarda yaşayan insanların zamanla nasıl yitip gittiğini, anlamsızlaştığını anlatırken zaman bir olgu olarak sorgulanır. Yaşanan tüm değişimlere rağmen anımsanan ve unutulmayan geçmiş zaman izleri vazgeçilmezdir, korunmalıdır elden geldiğince. Selim İlerin İstanbul Kitapları'nda mekanlar "zamanın kemikleridir." Kentin geçmişini anımsarken mekanlar başta olmak üzere isimler, nesnelere yaratıcı bir biçimde kullanılır. Şimdiyle geçmişin iç içe geçtiği bir yöntem uygulanır.

İstanbul'un Tramvayları Dan Dan!.. kitabında tramvayın öyküsü, tramvay işletmesinin kuruluşu, İstanbulluların bu taşıyla tanışmaları anlatılır. Tramvay Selim İleri için sadece bir ulaşım aracı değil; İstanbul'un unutulmaz simgelerinden biridir.

Tramvayların İstanbul'dan ilk kaldırılışını dün gibi hatırlarım. 1960'larda. Taksim'de "son sefer" tramvay gözümün önünden gitmez. "Elveda sevgili yolcularım" yazılıydı. Ve handiyse ağlatacaktı. Sokak ortasında gözyaşı dökmeyi gururuma yedirememiştim. İstanbul'da geçen çocukluğum ve gençliğim, biraz da tramvaydan danlarıdır (İleri 2008, 220).

Kitaplarda, Selim İleri sözcüklerinin arkadaşında gizlenen “külrenge” bir hüznü hissedilmektedir. Selim İleri mekanın birey üstündeki etkisini esas alır. “İçinde yaşanmış bir mekan, cansız bir dam altı değildir. İçinde oturulan mekan, geometrik mekanı aşar” (Bachelard1996, 72).

İnsan karakterini belirleyen temel öğelerden birinin bireyin içinde yaşadığı çevre olduğunu göz ardı etmeyen yazar, insanı hiçbir zaman mekandan ayrı düşünmez.

İstanbul Hatıralar Kolonyası’ndaki yazıların birçoğunda bu yaklaşım tarzını görmek mümkündür. Yazarın edebî yaşamının oluşmasında büyüdüğü semtlerin de önemli bir etkisi vardır. Yıldızlar Altında İstanbul, İstanbul Seni Unutmadım, İstanbul Hatıralar Kolonyası, İstanbul Lale ile Sümbül gibi kitaplarında İstanbul’un semtleri geniş yer tutar; yazar bu semtlerin yaşadığı değişimleri dile getirirken kaybedilen eski bir dostun acısını yaşamışçasına duyarlıdır. Doğduğu semt olan Cihangir başta olmak üzere Kadıköy, Moda, Teşvikiye, Şişli, Beyoğlu, Üsküdar gibi semtlerde geçen yaşamına dair birçok ayrıntı pek çok mekan kitaplarında yer bulacak kadar derin izler bırakır ve semtler daha çok çocukluk anılarındaki halleriyle yer alır *İstanbul Kitapları*’nda. İstanbul Yalnızlığı’nda semtleriyle sokaklarıyla değişen, yok olan eski İstanbul’a duyduğu özlem, değişimin getirdiği çirkinliklere sitem vardır. Yıldızlar Altında İstanbul kitabında uzun uzun Moda semtinden bahseder. Moda onu için bir semt değil; aynı zamanda plaj demektir. Plaj üstündeki yazlık gazinoları unutamaz. Yazar bugünkü Moda’yı geçmişteki görünümüleriyle kıyasladığında yaşanan değişimden hoşnut değildir.

Bugünün Moda’sı yine güzel bir semttir. Evlerinde, apartmanlarında hala bir göz okşayış söz konusudur. Gelgelelim, bugünün Moda’sı dünkü “asude” Moda değildir. Caddesinden geçen lüks otomobiller, o otomobillerden sokağa fıskıran müzik, sürücülerin ve taşıttakilerin hali tavrı hiç mi hiç gönlümü çelmiyor artık. Çocukluğumda bu caddenin başında Kız Olgunlaşma’nın sarmaşıklerle örtülü camekanu durur, sık sık değişen el işi göz nuru örnekleri sergilerdi. Sarmaşıklı camekanu ben hala rüyalarımda görürüm, her zaman değil, ara sıra (İleri 2003b, 63).

İstanbul, İlk Romanımda Leylak’ta yine geçip giden yazılarla birlikte geride kalan çocukluk zamanlarının İstanbul’unu anlatır. Banliyö trenleri, arabalı vapurlar, “henüz ü’sünü kaybetmemiş Kadıköyü’nün” giderek belirsizleşen görüntülerini anımsar. Gözlemleyerek yazan ve bu özelliğini

küçük yaşlardan itibaren geliştiren yazarın *İstanbul Kitapları*'nda, mekanlara ait bol ayrıntının olması, Selim İleri'nin eserlerinin karakteristik özelliğidir. Ayrıntılara uzanan gözlem gücü, onun İstanbul'u bu kadar iyi anlatmasındaki en önemli etkenlerden biridir. O, gözlem gücüyle gözünün gördüğü, elinin değdiği her şeyi anlatma tutkusu, bütün yazılarındaki temel dokuyu oluşturur. Örneğin İstanbul'un Sandık Odası'nda, Kadıköy'ün 1950'lerdeki görünümü tüm ayrıntısıyla verilmektedir:

Kadıköyü ağaçlıktır. Özellikle kıyı şeridinde sakız sakız çamları göz okşar, kışında iğne yapraklarını dökmeyerek beni şaşırtırlardı. Akasyalar, at kestaneleri, akasyaların çiçek çanaklarında daima arılar vızılдаşırdı. Arılardan korkardım. Kestanenin beyaz, kandil kandil çiçekleri hep yukarılarda, göğe yakın. Hemen her bahçede dut, şeftali, elma, erik ağaçlarına rastlanırdı. Bahar gelince, meyve ağaçları, beyaz, pembe, kırmızı, çiçekleriyle Uzak-Doğu resimlerini çağırırdı. Özellikle kiraz ağacı. İlk apartmanların arka bahçelerinde kesilmeden bırakılmış, korunmuş kiraz ağaçları kırmızı ve sarı kirazlar verirdi. Sarı kiraz sonra İstanbul'da büsbütün yok oldu (İleri, 2004, 165).

İstanbul'u anlatan her eseri okumayı ve okuduklarını paylaşmayı seven Selim İleri, tek başına kendi yazdıklarına ya da imgelemine bağlı kalmayarak kitaplarda metinlerarası bir örgüyle, İstanbul'u anlatan her türlü metne yer verir. Yıldızlar Altında İstanbul, Yaşadığım İstanbul kitaplarında romanlarda, şiirlerde anlatılan ya da film afişlerinde, ilanlarda gizlenen mekanlarından söz açar; romanlarda, filmlerde kalmış eski İstanbul'u bugüne taşır. Yıldızlar Altında İstanbul'da Kentin Cihangir, Yeşilköy, Şişli semtlerini ve özellikle Boğaziçi'ni anlatır. Kitapta yer alan "Bir Sokağın Tasviri" yazısında, Halide Edip'in Sinekli Bakkal (1936) romanında İstanbul sokağının betimlenişini değerlendirirken aynı zamanda Tefik Fikret'in "Yağmur" şiiriyle de sokağın görünümünü ilişkilendirmektedir.

Vardır öyle sokakları, yağmurları İstanbul'un. Dar sokaklarda, yokuşlu sokakta yağmur suları boyuna akışır, külrenginde bir gündüz, son ahşap evlerin kararık saçaklarında kuşlar bekler. Hele sonbaharda, şimdi yaşadığımız mevsimde (İleri 2003b, 137).

Yaşadığım İstanbul kitabındaki "Sanatın Yordamıyla" başlıklı bölümde de farklı yazarların eserlerindeki İstanbul'un peşine düşer Selim İleri. Orada yer alan "Sait Faik'in Kahvesi" yazısında, Sait Faik'in "Mahalle Kahvesi" öyküsünde uzun

uzadıya betimlediği; ancak hangi semtte, nerede olduğunu söylemekten uzak durduğu kahveyi arar Selim İleri. Sait Faik'in öykülerindeki betimlemelerle İstanbul'a ruh üflediğine inanır. Selim İleri'nin edebiyata dönüştürdüğü şey, aslında tarihsel bir bağlamdır. Sözüünü ettiği tüm mekanlar bugün artık unutulmuş bile olsalar tarihsel perspektifte anlamlarına ve değerlerine yeniden sahip olurlar. Bu çaba Selim İleri'ye belgesel niteliğinde bir yazar olma özelliği kazandırır.

Neyse ki kendini koruyan İstanbul var. İstanbul maceramda ona sığınmak iç açıcıcı. Kendini koruyan İstanbul bazan edebiyatta, resimde eski bir fotoğrafta karşınıza çıkar. Bazan, daracık sokakta zamana direnebilmiş bir çeşme, bazan önünden geçip gittiğiniz mezarlı, küçük semt camii, ta Bizanstan kalma ören, duvardan fıskırmış mor salkım bulutları, kır kahvesi, bazan sadece baharlı akide şekeri ya da ansızın karşınıza çıkan, kıpkırmızı ve karanfil kokulu lohusa şekeri, kim bilir daha neler, bir türlü sona erdiremediğimiz öz İstanbul'u söylüyor.

Yazar bu kitaplarda bugünkü İstanbul'un geçirdiği değişimi eleştirirken kimi zaman günümüz yazarların İstanbul'a yaklaşımlarını da beğenmez:

Şimdi "İstanbul'u yazayım, koruyayım" duygusu yok, sadece fonda bir dekor parçası olarak geçiyor. İstanbul yeni yazarların dünyasında "salon bitkisi" haline gelmiş!

Bir İstanbul kalemi olan Selim İleri'nin *İstanbul Kitapları* bilenen kent tanıtım kitaplarından oldukça farklıdır. Yazar, belleklerde, filmlerde, romanlarda kalmış eski İstanbul'u, İstanbul'la özdeşleşmiş zarafetin duyarlı bir yazar bakış açısıyla bugüne taşımak ister. Bir gazetenin önerisi üzerine yazılmaya başlanan; ancak, daha sonra İstanbul'u anlatma tutkusuyla bugüne dek devam eden *İstanbul Kitapları*'nda kentle ilgili hem yazarın kişisel tanıklığı hem de edebiyatın tanıklığı vardır. Bu kitaplarda okuyucu, İstanbul'a ait bilinmesi gereken her şeyi duyarlı bir sanatçının kaleminden yeniden keşfeder.

Müzmin bir teknoloji özürüdür. Aslında belki de derdi teknoloji değil, nostaljidir. Bilgisayarla yakınlık kuramaz. Bir kez kullanmayı dener, yazdığı birkaç satırı ekranda saatlerce seyre dalınca hemen vazgeçer. Başlangıçta sarı defter yapraklarına romanını yazarken daha sonra, babadan yadigar yüz kusura yaşında ve bugün bile yarenlik ettiği daktilosuyla kader arkadaşlığı yapar. Daktilo şeritlerinin piyasadan kalkması ihtimali en büyük huzursuzluğudur. Hele hele daktilo

tamircisinin, "Selim Bey son kez daktilosunu göndersin bakımını yapayım, dükkanı kapayıp dönerci açıyorum" diye haber göndermesi tansiyonunu fırlatmıştır. Daktilosuyla bağı trajiktir. Sabahları İleri'nin sağ bacağı, daktilonun ise A harfi çalışmaz. Öğlene doğru ikisi de açılır. Cansız nesnelere ruhu olduğuna çocukluktan itibaren inanmıştır. Annesiyle en büyük kavgaları da bu yüzdendir zaten. Evdeki artık kağıt parçaları, sigara paketleri neyse ama kıymalı kasap kağıtlarını da saklamaya başlayınca annesiyle külahları değişirler. Hâlâ bu yaşta, üşümesinler diye balkonda yağmur altında ıslanan mandalları toplaması işte o çocukluk günlerinden kalma ruh halinin tortusudur.

KAYNAKÇA

- İleri, Selim (1984). *Hatırlıyorum*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- _____ (1989). *İstanbul Yalnızlığı*. İstanbul: İstanbul Kütüphanesi.
- _____ (1998). *Yıldızlar Altında*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- _____ (2001). *İstanbul Seni Unutmadım*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- _____ (2002). *Anılar; Issız ve Yağmurlu, (Handan Şenköken ile Nehir Söyleşi)*. İstanbul: Doğan Kitap.
- _____ (2004). *İstanbul'un Sandık Odası*. İstanbul: Doğan Kitap.
- _____ (2006). *İstanbul Hatıralar Kolonyası*. İstanbul: Doğan Kitap.
- _____ (2007). *İstanbul Lale ile Sümbül*. İstanbul: Doğan Kitap.
- _____ (2008). *İstanbul'un Tramvayları Dan Dan!..* İstanbul: Doğan Kitap.